

RAPPORTER

91/19

**FAMILIESITUASJON
OG ØKONOMI**

**EN SAMMENLIKNING AV
HUSHOLDNINGERS LEVESTANDARD**

**AV
ARNE S. ANDERSEN**

**STATISTISK SENTRALBYRÅ
CENTRAL BUREAU OF STATISTICS OF NORWAY**

RAPPORTER FRA STATISTISK SENTRALBYRÅ 91/19

FAMILIESITUASJON OG ØKONOMI

En sammenlikning av husholdningers levestandard

AV

ARNE S. ANDERSEN

STATISTISK SENTRALBYRÅ
OSLO - KONGSVINGER 1992

ISBN 82-537-3627-4
ISSN 0332-8422

EMNEGRUPPE
34 Personlig inntekt og formue

EMNEORD
Barnefamilier
Boutgifter
Familieøkonomi
Inntekt
Levekår

Omslaget er trykt ved Aasens Trykkerier A.S

Publikasjonen er trykt i Statistisk sentralbyrå

Forord

I denne publikasjonen presenteres et forsøk på å sammenlikne levestandarden for ulike husholdninger og en analyse av fordelingen av levestandard innen en del husholdningstyper. Analysen er i det vesentlige basert på opplysninger om inntekt og formue fra Inntekts- og formuesundersøkelsene, i hovedsak opplysninger for året 1982. Noen hovedresultater er oppdatert til 1986. Den inneholder også en diskusjon av en del metodiske problemer forbundet med sammenlikninger av levestandard for husholdninger.

Analysen er finansiert av det tidligere Forbruker- og administrasjonsdepartementet.

Statistisk sentralbyrå, Oslo, 6. mai 1992

Svein Longva

The first part of the paper is devoted to the study of the asymptotic behavior of the solutions of the system (1) as $t \rightarrow \infty$. It is shown that the solutions of the system (1) are bounded and tend to zero as $t \rightarrow \infty$. The second part of the paper is devoted to the study of the asymptotic behavior of the solutions of the system (1) as $t \rightarrow 0$. It is shown that the solutions of the system (1) are bounded and tend to zero as $t \rightarrow 0$.

Innhold

	Side
Tabellregister	7
1. Innledning	9
2. Endring i husholdninger og familier 1950-1990	11
3. Utvikling i husholdningsinntekt i 1970-årene	15
3.1. Innledning	15
3.2. Utvikling i realinntekt for ulike husholdningstyper	15
3.3. Hvorfor hadde barnefamilier en svakere inntektsutvikling?	17
3.4. Sammenfatning	19
4. Husholdningenes levestandard 1982	21
4.1. Variasjoner i forsørgelsesbyrde	21
4.2. Utgifter til bolig og barnetilsyn	24
4.3. Sammenfatning	25
5. Levestandard og forsørgelsesbyrde i barnefamilier	26
6. Levestandard i èn- og flerinntektshusholdninger	28
6.1. Èn - og flerinntektshusholdninger	28
6.2. Arbeidsinntekter og overføringer	29
6.3. Levestandard og arbeidsvolum i ulike typer husholdninger	31
7. Ulikhet i levestandard for bestemte typer husholdninger	34
7.1. Innledning	34
7.2. Hvor store er ulikhetene i levestandard innen ulike typer husholdninger? ...	34
7.3. Hvordan bidrar arbeidsinntekter, overføringer og skatter til ulikhet i inntekt etter skatt?	38
7.4. Markedsarbeid og inntektsulikhet i husholdningene	39
8. Formue og ulikhet i levestandard	46
8.1. Innledning	46
8.2. Mål for formue	46
8.3. Formue for ulike typer husholdninger	47
8.4. Formue og ulikhet i inntekt i ulike husholdningstyper	49
8.5. Fordeling av formue og inntekt i ulike husholdningstyper	49
8.6. Varige forbruksgoder og inntektsulikhet	51

	Side
9. Noen hovedtall for utviklingen i husholdningers økonomi 1982-1986	56
9.1. Levestandard for ulike husholdningstyper	56
9.2. Levestandard og forsørgelse	57
9.3. Ulikhet i levestandard	57
10. Sammendrag og diskusjon	60
Vedlegg	
A. Husholdningenes disponible likningsinntekt	64
B. Tabeller	65
Litteraturliste	68
Utkomne publikasjoner	
Utkommet i serien Rapporter fra Statistisk sentralbyrå etter 1. juli 1991 (RAPP) ..	69

Standardtegn i tabeller

0 Mindre enn 0,5 av den brukte enheten

Tabellregister

	Side
Endring i husholdninger og familier 1950-1990	
2.1. Bohusholdninger, personer bosatt i bohusholdninger og gjennomsnittlig antall personer pr. bohusholdning. 1950-1990	11
2.2. Flerpersonhusholdninger etter husholdningstype. 1970, 1980 og 1990	12
2.3. Andel av personer i privathusholdninger som levde i familiekjerne, i ekteskap, eller i foreldre-barn relasjon. 1960, 1970, 1980 og 1990	14
Utvikling i husholdningsinntekt i 1970-årene	
3.1. Indeks for gjennomsnittlig disponibel likningsinntekt pr. husholdning for ulike husholdningstyper i faste priser. 1970=100. 1970-1979	16
3.2. Indeks for gjennomsnittlig disponibel likningsinntekt pr. forbruksenhet for ulike husholdningstyper i faste priser. 1970=100. Gjennomsnittlig antall forbruksenheter pr. husholdning. 1970 og 1979	16
3.3. Gjennomsnittlig antall inntektstakere pr. husholdning i ulike typer husholdninger. 1970 og 1979	17
3.4. Gjennomsnittlig tid pr. dag brukt til inntektsgivende arbeid for gifte menn og kvinner med og uten barn. Timer. 1971/1972 og 1980/81	17
3.5. Inntektsregnskap for ulike husholdninger. 1970 og 1979. Kroner	18
3.6. Gjennomsnittlig fradrag av gjeldsrenter og del av underskott i boligselskap for ulike typer husholdninger. 1970 og 1979	19
3.7. Bruttoinntekt og disponibel likningsinntekt + gjeldsrenter og del av underskott i boligselskap for ulike typer husholdninger. Beløp i 1979 deflatert med konsumprisindeksen. 1970=100	20
Husholdningenes levestandard 1982	
4.1. Bruttoinntekt, inntekt etter skatt pr. forbruksenhet, boutgift og utgift til barnepass i ulike typer husholdninger. 1982	22
4.2. Antall forbruksenheter i noen typer husholdninger i forhold til antall forbruksenheter for et par uten barn i ulike undersøkelser	23
Levestandard og forsørgelsesbyrde i barnefamilier	
5.1. Bruttoinntekt, inntekt etter skatt, inntekt etter skatt pr. forbruksenhet, boutgift, utgift til barnetilsyn og gjennomsnittlig husholdningsstørrelse for ulike typer husholdninger. 1982	27
Levestandard i èn- og flerinntektshusholdninger	
6.1. Inntekter og utgifter for enkelte typer av husholdninger med ulikt antall inntektstakere med minst kr 40 000 i bruttoinntekt. 1982. Kroner	29
6.2. Ulike typer husholdninger etter tallet på inntektstakere med 40 000 kroner eller mer i bruttoinntekt. 1982. Prosent	31

6.3. Arbeidstid pr. uke for samboende menn og kvinner i ulike typer husholdninger. 1983. Timer	33
6.4. Gifte/samboende menn og kvinner i enkelte husholdningstyper etter vanlig arbeidstid pr. uke i hovedyrke, etter om de har biyrke og etter samlet arbeidstid 1982. Prosent	33

Ulikhet i levestandard for bestemte typer husholdninger

7.1. Bruttoinntekt, inntekt etter skatt, inntekt etter skatt pr. forbruksenhet og enkelte utgifter i ulike inntektsgrupper innen bestemte typer husholdninger. 1982	36
7.2. Gjennomsnittlig inntekt etter skatt pr. forbruksenhet for inntektskvartilgrupper for ulike typer husholdninger. Gjennomsnittet for alle husholdninger = 100. 1982 ..	37
7.3. Andelen husholdninger innen ulike husholdningstyper med inntekt etter skatt pr. forbruksenhet under 30 000 og 40 000 kroner. 1982. Prosent	37
7.4. Utliknet skatt i prosent av bruttoinntekt i ulike grupper av husholdninger. 1982 .	39
7.5. Inntektsregnskap for inntektskvartilgrupper innen bestemte typer husholdninger. 1982. Kroner	40
7.6. Ulike typer inntekt i prosent av gjennomsnitt for alle husholdninger for inntektskvartilgrupper innen bestemte typer husholdninger. 1982. Prosent	41
7.7. Andel av ulike typer husholdninger med to eller flere inntektstakere. 1982. Prosent	42
7.8. Andel av ulike typer husholdninger med to eller flere inntektstakere med kr. 40 000 eller mer i bruttoinntekt. 1982. Prosent	42
7.9. Gjennomsnittlig arbeidstid pr. uke for gifte/samboende menn og kvinner i ulike typer husholdninger og kvartilgrupper. 1983. Timer	43

Formue og ulikhet i levestandard

8.1. Bruttoformue og bruttofinanskapital i ulike inntektsgrupper innen enkelte typer husholdninger. 1982. Kroner	48
8.2. Andel av husholdninger i ulike inntektskvartiler og husholdningstyper med liten og stor bruttoformue og bruttofinanskapital. 1982. Prosent	50
8.3. Andel av husholdninger i ulike inntektskvartiler og husholdningstyper som bor i småhus og som eier sin bolig. 1983. Prosent	52
8.4. Andel av husholdninger i ulike inntektskvartiler og husholdningstyper som bor trangt, i bolig uten bad og WC og i bolig med kalde og fuktige rom. 1983. Prosent	53
8.5. Andel av husholdninger i ulike inntektskvartiler og husholdningstyper med fritidshus, bil og telefon. 1983. Prosent	54

Noen hovedtall for utviklingen i husholdningers økonomi 1982-1986

9.1. Andelen av ulike husholdningstyper med to eller flere inntektstakere. 1982 og 1986	58
9.2. Inntekt etter skatt regnet pr. forbruksenhet for par med og uten barn med en eller flere inntektstakere. Gjennomsnittlig inntekt etter skatt regnet pr. forbruksenhet for alle husholdninger = 100. 1982 og 1986	59
9.3. Gjennomsnittlig inntekt etter skatt regnet pr. forbruksenhet i inntektskvartilgrupper for ulike typer husholdninger. Gjennomsnittlig inntekt etter skatt pr. forbruksenhet for alle husholdninger = 100. 1982 og 1986	59

1. Innledning

Hovedtema for denne analysen er ulikhet i fordelingen av husholdningenes levestandard mellom ulike typer husholdninger og innen disse. Dessuten vil utviklingen i levestandard for ulike typer husholdninger bli belyst, for 1970-årene på grunnlag av publiserte tall fra inntekts- og formuesundersøkelsene. Det vil bli lagt vekt på å vise hvordan ulike inntektskilder og utgifter bidrar til forskjeller i levestandard mellom husholdningene. Vi vil også forsøke så langt det er mulig å vise hvordan forskjeller i husholdningenes deltakelse på arbeidsmarkedet bidrar til forskjeller i levestandard.

I debatten om inntektsfordeling og inntektsutvikling er det i første rekke lønnsinntekter og pensjonsinntekter, og i noen grad også kapitalinntekter det dreier seg om. Det er forskjeller i lønnsnivå og i lønnsutvikling for ulike grupper av lønnstakere, utviklingen i ulike typer pensjoner, utviklingen i bøndernes inntekter i forhold til industriarbeidernes osv. debatten gjelder. Når det gjelder arbeidsinntekter, er det arbeidsinntekt pr. tidsenhet som er sammenlikningsgrunnlag, - debatten gjelder "time-lønn". At det i særlig grad er "timelønn" som står i fokus, har naturligvis sammenheng med de ulike systemer for lønnsforhandlinger.

Skal en belyse befolkningens levestandard, gjør en det best på grunnlag av *husholdningenes* inntekter. Det finnes ikke noen forhandlingsystemer for husholdningenes inntekter. Forskjeller i husholdningenes inntekter og utviklingen i disse får da også mindre oppmerksomhet. Husholdningenes inntekter blir i første rekke tatt opp i forbindelse med debatt om skattesystemet og de ulike overføringer. En er i denne forbindelsen særlig opptatt av inntektene til visse typer husholdninger, f.eks. inntektene til enslige sammenliknet med f.eks.

inntektene til ektepar, og inntektene til barnefamilier, og spesielt enslige forsørgere og småbarnsfamilier.

Det er på husholdningsnivå befolkningens levestandard bestemmes. Husholdningenes disponible inntekt er sammensatt av:

- arbeidsinntekt
- kapitalinntekt
- overføringer fra det offentlige
- private overføringer
- skatter.

Disse elementene i inntekten har forskjellig vekt i ulike typer husholdninger, i de fleste dominerer arbeidsinntektene, dvs. lønnsinntekt og næringsinntekt, helt. I andre dominerer overføringer fra det offentlige.

Det er naturligvis svært forskjellig hva som bestemmer de ulike elementene i den disponible inntekten. Det er viktig å være oppmerksom på at flere av elementene i inntekten blir bestemt både av forhold som knytter seg til individet og av forhold som knytter seg til husholdningene. Den samlede lønnsinntekt i husholdningen framkommer som en sum av lønn x arbeidstid for de enkelte yrkesaktive i husholdningen. Lønn (dvs. inntjening pr. tidsenhet) blir i første rekke bestemt av personlige ressurser og arbeidsmarked, og i liten grad av trekk ved husholdningen (imidlertid kan f.eks. valget å gå inn i en deltidsjobb, ut fra husholdningshensyn, virke inn på lønnsnivået). Antall personer i husholdningen som tar lønnsarbeid og arbeidstid for de enkelte, vil imidlertid i betydelig grad bli påvirket av forhold på husholdningsnivå.

Kunnskapene om endringene i arbeidsmarkedsatferd, ikke minst om endringer i kvin-

ners arbeidsmarkedsatferd er betydelig. Kunnskapen om konsekvensene av disse endringer for ulikhet i fordeling av husholdningsinntekter eller ulikhet i husholdningenes levestandard er langt mer begrenset.

Husholdningens levestandard er ikke bare bestemt av den disponible inntekt. Viktig er også husholdningens størrelse og sammensetning, en stor husholdning representerer en større "forsørgelsesbyrde" enn en liten husholdning. Det reiser betydelige problemer å ta hensyn til husholdningenes størrelse og sammensetning ved sammenlikning av levestandard. En kan også reise spørsmålet i hvilken grad en skal ta hensyn til forskjeller i husholdningenes utgifter ved sammenlikninger av levestandard, og forskjeller i husholdningenes behov knyttet til ulikt investeringsbehov i "unge" og "gamle" husholdninger. Det er betydelige problemer forbundet med å kvantifisere betydningen av slike forhold når en skal sammenlikne husholdninger.

Et siste moment som skal trekkes inn, har å gjøre med den subjektive oppfatningen av husholdningens levestandard. Her er begrepet referansegruppe viktig. Valget av referansegrupper ved sammenlikning av levestandard, og dermed de vurderinger som blir gjort av

denne, er først og fremst viktig som motiverende faktor og dermed for de konsekvenser husholdningenes egne levestandardsammenlikninger vil få.

Forskjeller i levestandard mellom ulike typer husholdninger har direkte konsekvenser, både for de ulike grupper av husholdninger og for planlegging av fordelingspolitiske tiltak.

Forskjeller i levestandard mellom ulike typer husholdninger har imidlertid også mer indirekte konsekvenser som i tillegg kan være viktige på samfunnsnivå. I neste kapittel skal vi analysere endringene i husholdningsstruktur i perioden 1950-1980. Det er neppe tvil om at disse endringene i betydelig grad har sammenheng med endringene i husholdningenes levestandard. Selv om det neppe er noen direkte og enkel sammenheng mellom endringene i fruktbarhet og endringer i småbarnsfamiliens levestandard, så synes det vanskelig å forstå at rasjonalitet i familieplanlegging ikke vil ta hensyn til økonomiske overveielser. Et annet eksempel er ungdoms beslutning om å forlate foreldrehjemmet. Slike beslutninger vil uten tvil bli påvirket av utsiktene for den unges økonomi. Slike avgjørelser vil igjen få virkninger for etterspørsel etter bestemte typer boliger.

2. Endring i husholdninger og familier 1950-1990

Som bakgrunn for den senere analysen av familienes økonomi, skal vi vise en del av de betydelige endringer som har skjedd i løpet av de siste 40 år i befolkningens organisering i husholdninger og familier, endringer som har hatt viktige konsekvenser for familienes levekår. Disse endringene vil også gi et inntrykk av de kreftene som styrer denne organiseringen.

Det har vært en betydelig nedgang i gjennomsnittlig husholdningsstørrelse fra 1950 til 1990. Folketellingene viser denne utviklingen.

Privat bohusholdning, som er enheten her, omfatter personer som er registrert som fast bosatt i en privatbolig. Det er ikke mulig å gi tall for kosthusholdninger fra 1970. Kosthusholdning ville vært den naturlige enheten i en analyse av familieøkonomi.

Tabell 2.1. Bohusholdninger, personer bosatt i bohusholdninger og gjennomsnittlig antall personer pr. bohusholdning. 1950-1990

	1950 ¹	1960	1970	1980	1990
Tallet på bohusholdninger . . .	920 606	1 075 145	1 296 760	1 523 512	1 751 176
Relativt antall bohusholdninger (1950=100)	100,0	116,8	140,8	165,5	190
Relativt antall personer i bohusholdninger (1950=100) . .	100,0	112,2	121,7	129,0	130
Gjennomsnittlig antall personer pr. husholdning	3,41	3,27	2,94	2,66	2,40

¹ Husholdningsenheten er bohusholdning i byene, og kosthusholdning på bygdene.

I 40-års perioden fra 1950 til 1990 økte tallet på bohusholdninger betydelig sterkere enn befolkningen. Tallet på husholdninger økte til nesten det dobbelte mens befolkningen økte med snaut en tredjedel. En viktig forutsetning for dette var naturligvis en sterk vekst i bolig-

massen, selv om boligbyggingen neppe kan betraktes som drivkraften i utviklingen.

Nedgangen i gjennomsnittlig husholdningsstørrelse, fra 3,4 personer i 1950 (antakelig noe høyere om en bare hadde registrert bohush-

holdninger) til 2,4 personer i 1990 vil være et resultat av mange forskjellige endringer. Både nedgang i gjennomsnittlig antall barn pr. familie, nedgang i hyppigheten av "storfamilier" og en økning i tallet på ènpersonhusholdninger, men også andre endringer har bidratt til at husholdningene er blitt stadig mindre.

Den uten tvil mest dramatiske endringen i perioden er økningen i tallet på ènpersonhusholdninger. Tallet på bohusholdninger med èn person var i 1960 150 000, i 1970 274 000, 1980 426 000 og i 1990 627 000, altså i løpet av de siste 30 år mer enn en firedobling. Tallet på ènpersonhusholdninger i 1950 var 109 000 (blanding av bo- og kosthusholdninger). En stadig større del av de enslige har dannet egen husholdning. I 1960 var det om lag 1/3 av de enslige (i familiestatistikkens betydning, dvs. personer som er registrert bosatt uten ugifte barn, og som ikke bor sammen med ektefelle eller foreldre) som dannet egen husholdning, mens det i 1980 var om lag 3/4 av de enslige som utgjorde egne hushold.

Antar en at andelen av bohusholdningene som var ènpersonhusholdninger i 1980 var den samme som i 1960 (13,9 prosent), og at tallet på andre husholdninger og personer i disse var uendret, ville gjennomsnittlig husholdningsstørrelse i 1980 vært 2,92. Slik sett har altså økningen i tallet på ènpersonhusholdnin

ger bidratt til bortimot halvparten av reduksjonen i gjennomsnittlig husholdningsstørrelse fra 1960 til 1980.

Det har imidlertid også skjedd andre endringer i husholdningsstrukturen. En av de største endringene fra 1970 til 1980 er nedgangen i andelen husholdninger med flere familier, det gjelder både husholdninger med flere enslige og flerfamiliehusholdninger med minst èn familiekjerne. Andelen flerfamiliehusholdninger gikk ned fra 15,2 prosent til 11,2 prosent. Denne nedgangen motsvares av en økning av andelen ektepar uten barn (opp 2,3 prosent) og av andelen enslige forsørgere (opp 2,6 prosent). På 1980-tallet fortsetter andelen enslige forsørgere å vokse. Derimot ser det ut til at nedgangen i andelen flerfamiliehusholdninger stopper opp, og at det igjen blir flere flerfamiliehusholdninger. Begge disse utviklinger skjer på bekostning av ektepar med barn, det blir tilsynelatende færre ektepar med barn.

Visse sider av utviklingen av husholdningstypene på 1980-tallet avspeiler for en stor del at familiebegrepet ikke tar hensyn til samliv uten vigsel. Økningen i samliv uten vigsel har ført til at det registreres flere flerfamiliehusholdninger og i noen grad også flere enslige forsørgere, og at det registreres færre ektepar med barn.

Tabell 2.2. Flerpersonhusholdninger etter husholdningstype. 1970, 1980 og 1990

	I alt	Enfamiliehusholdning			Flere enslige	Flere familiehushold ellers
		Ektepar uten barn	Ektepar med barn	Mor/far med barn		
Tallet på husholdninger						
1970	1 022 679	246 388	559 232	61 291	52 581	103 187
1980	1 097 783	289 768	587 128	94 327	48 317	74 323
1990	1 150 290	299 805	539 861	143 362	69 267	97 992
Andel av husholdninger						
1970	100,0	24,1	54,7	6,0	5,1	10,1
1980	100,0	26,4	53,5	8,6	4,4	6,8
1990	100,0	26,1	46,9	12,5	6,0	8,5

Disse resultater gir visse holdepunkter for å vurdere hvilke krefter som har vært viktige for endringene i befolkningens organisering i husholdninger. Ett sett av faktorer som har virkninger på husholdningsstrukturen er de demografiske, f.eks. vil endringer i dødelighet og fruktbarhet (både antall barn og avstand mellom barna i den enkelte familie) ha slike virkninger. Det samme gjelder endringer i ekteskaps hyppighet, i skilsmissehyppighet og i alder ved ekteskapsinngåelse. Et annet sett med faktorer er yrkes- og utdanningsaktivitet i ulike grupper, særlig blant ungdom og gifte kvinner og endringer i næringsstruktur, bl.a. i primærnæringene. Økonomiske faktorer er i noen grad forbundet med dette, både på individnivå og samfunnsnivå. En kan nevne utbyggingen av trygdesystemet og utbyggingen av boligmassen både med hensyn til antall boliger og standard. Et sett av faktorer som antakelig også har hatt virkninger på husholdningsstrukturen, er endringer i mobilitet. Det gjelder både endringer i flyttehyppighet og i den enkeltes muligheter til å komme seg rundt.

Som vi så bestod de viktigste endringene i husholdningsstruktur i økt antall enpersonhusholdninger og nedgang i antallet flerfamiliehusholdninger. En måte å tolke dette på er å se det som et resultat av at de krefter som holder noen husholdningsmedlemmer i husholdningen er blitt svakere, og kanskje også at de krefter som trekker noen husholdningsmedlemmer ut er blitt sterkere.

En rekke grupper er nå mindre avhengig av andre i husholdningen for å bli forsørget. Tidligere var husholdningen viktigste forsørgelsesmulighet for kvinner, og ikke bare gifte kvinner. Ugifte døtre ble ofte forsørget i foreldrehusholdningen. Også for unge ugifte og for gamle var "storfamilien" en viktig forsørgelsesmulighet. Dette gjaldt uten tvil om en betrakter en lengre periode enn den 40-årsperioden vi har tall for, men antakelig har det også en viss gyldighet for denne perioden. Økningen i yrkesaktivitet, særlig blant kvinner, og utbyggingen av trygdesystemet, har redusert husholdningenes betydning som forsørgelsesmulighet for en rekke grupper.

Disse gruppene økte økonomiske uavhengighet sammen med økt tilbud av boliger har gjort det mulig for mange å danne egne hus-

holdninger. Den økte yrkesaktivitet med økt krav til mobilitet har også økt presset mot oppløsning av "storfamiliene".

Selv om økt økonomisk uavhengighet for en rekke grupper og økt press mot oppløsning av "storhusholdningene" har vært de kanskje viktigste drivkrefter bak endringene i husholdningsstruktur, så skal en naturligvis ikke overse de demografiske faktorene. For eksempel har økt levealder ført til flere gamle enslige som i økende grad bor alene. Andelen ikkegifte gamle har også økt i perioden. Økt levealder sammen med mindre barneflokker har ført til flere husholdninger bestående av ektepar uten barn.

Disse endringene har hatt betydelige virkninger på familienes levekår. Nedgangen i husholdningsstørrelse har ført til at forsørgelsesbyrden har blitt mindre. Den økte yrkesaktivitet har ført til at antall inntektstakere pr. husholdning ikke har gått ned tilsvarende. I hvert fall fra 1970 til 1979 økte antall inntektstakere pr. husholdning fra 1,7 til 1,8 (NOS Inntektsstatistikk 1970 og 1979).

Endringene i husholdningsstørrelse har imidlertid antakelig ført til økt arbeidspress i en del husholdninger, spesielt barnefamiliene. Den arbeidskraft som "de forsørgede" i husholdningene representerte, enten det var ugifte døtre eller det var de gamle, er ikke lenger tilgjengelig i husholdningene. Det er tvilsomt om rasjonalisering av husarbeidet og kjøp av barnetilsyn kan veie opp både for tapet av denne arbeidskraften og for den økte yrkesaktivitet blant gifte kvinner.

En annen viktig konsekvens er at omsorgsbehovet blant syke og eldre blir vanskeligere å dekke. Omsorgsbehovet har økt fordi det blir flere eldre, og det er vanskeligere å dekke fordi flere eldre danner egen husholdning og kanskje også fordi yngre familier har større arbeidsbelastning.

Det virker ikke vanskelig å forutsi at de endringene som har skjedd i løpet av de siste 40 år i husholdningsstørrelse og -struktur, ikke vil fortsette med samme hastighet. De endringene som har skjedd med hensyn til yrkesaktivitet og med hensyn til økonomisk avhengighet av husholdningene for forsørgelse, er kommet ganske langt. Andelen enslige som danner

egne husholdninger, er blitt ganske høy. En er kommet dit at husholdningene stort sett (92 prosent i 1980) består av en familie. Det er altså ektefellerelasjonene og foreldre-barn relasjonene som stort sett bestemmer husholdningsdannelsen.

Den samlede betydningen av ektefellerelasjonen og foreldre-barn relasjonen ser ut til å ha endret seg noe i løpet av de siste 30 år, særlig etter 1980. Andelen av personer i privathusholdninger som tilhører en familiekjerne, altså levde i en ektefelle- eller en foreldre-barn relasjon eller begge deler, har gått ned.

Andelen av befolkningen som er gift har gått ned, det samme gjelder andelen som lever i en foreldre-barn relasjon i husholdningen. Når andelen som lever i familiekjerne likevel ikke

har gått mer ned, skyldes det at det har vært en økning i andelen ektepar uten barn og i andelen enslige forsørgere. At det blir færre som lever i foreldre-barn relasjon, skyldes ikke bare nedgang i fruktbarhet. Også økningen i andelen eldre har betydning.

I vurderingen av endringene i tabellen over er det viktig å ta hensyn til at hyppigheten av samboerforhold har økt i perioden. Regner en samboerforhold med som ektefellerelasjon, vil andelen "gifte" antakelig ikke vise nedgang fra 1960 til 1990. Andelen som lever i "familiekjerne" ville også ha gått noe mindre ned som tabell 2.3 viser, anslagsvis 3 prosentpoeng mindre. Til og med andelen som lever i en foreldre-barn relasjon ville ha gått noe mindre ned.

Tabell 2.3. Andel av personer i privathusholdninger som levde i familiekjerne, i ekteskap, eller i foreldre-barn relasjon. 1960, 1970, 1980 og 1990

	1960	1970	1980	1990 ¹
Andel i familiekjerne	87,9	87,4	85,4	79,2
Andel i ektefellerelasjon	46,6	47,5	46,3	41,1
Andel i foreldre-barn relasjon	74,9	72,5	69,9	64,3

¹ Tallene for 1990 gjelder både personer i privat- og felleshusholdninger.

3. Utvikling i husholdningsinntekt i 1970-årene

3.1. Innledning

I løpet av 1970-årene skjedde det på flere områder endringer som kan ha hatt konsekvenser for fordelingen av inntekter mellom ulike typer husholdninger. Viktig er endringene i kvinners yrkesaktivitet. Særlig yrkesaktiviteten blant gifte kvinner, også gifte kvinner med barn, økte. Dette var i det vesentlige en økning i deltidsarbeid (Iversen, Ellingsæter, 1984).

En annen endring som en må anta hadde konsekvenser for inntektsfordelingen var den sterke økning i antallet husholdninger, særlig antallet enpersonhusholdninger.

En tredje endring var den sterke økning i realverdien av husholdningenes gjeld (den ble fordoblet i løpet av 1970-årene). Ved bruk av inntektsbegreper der gjeldsrentene går til fradrag i inntekten (f.eks. disponibel likningsinntekt, se vedlegg A), vil gjeldsutviklingen ha konsekvenser for inntektsutviklingen for ulike typer husholdninger og for inntektsfordelingen mellom husholdningene.

Analysen er basert på publiserte resultater fra Inntekts- og formuesundersøkelsene 1970 til 1979. Dette legger naturligvis ganske sterke begrensninger på mulighetene for oppsplitting av materialet i spesielle grupper som en er interessert i inntektsutviklingen for. Det har f.eks. ikke vært mulig å dele inn ektepar med barn etter alderen på yngste barn.

3.2. Utvikling i realinntekt for ulike husholdningstyper

Når en studerer utvikling i gjennomsnittlig

inntekt for alle husholdninger eller for bestemte husholdningstyper, er det viktig å ta hensyn til endringer i husholdningsstrukturen. Ifølge inntektsundersøkelsene økte den samlede bruttoinntekt i de private husholdninger fra ca. 52 milliarder kroner i 1970 til ca. 162 milliarder kroner i 1979. I faste priser er dette en økning på 53 prosent. I samme periode økte disponibel likningsinntekt (for definisjon, se vedlegg A) for alle private husholdninger med 38 prosent, regnet i faste priser. Forskjellen i inntektsutvikling for de to inntektsbegreper skyldes for en stor del den nevnte økning i gjeld, som ikke ble motsvart av en økning i nettoinntekten av egen bolig.

Endringen i den gjennomsnittlige husholdningsinntekt (regnet i faste priser) har vært vesentlig svakere i denne perioden. Tabell 3.1 viser at gjennomsnittlig disponibel likningsinntekt for alle husholdninger økte med 17 prosent fra 1970 til 1979.

At den samlede inntekt for alle husholdninger har økt sterkere enn den gjennomsnittlige husholdningsinntekt, skyldes naturligvis at tallet på husholdninger har økt i perioden, både på grunn av økende folketall og fordi husholdningene er blitt mindre. I 1979 hadde husholdningene derfor ikke bare 17 prosent høyere realinntekt enn i 1970, det var også færre personer pr. husholdning som skulle leve av inntekten.

Inntektsutviklingen har vært klart svakere for ektepar med barn og for enslige forsørgere enn for andre typer husholdninger. Med barn menes forsørgede barn, dvs. barn som det ble gitt barnetrygd, forsørgerfradrag eller særfradrag på grunn av forsørgelse for. Husholdning

ger av typen Andre husholdninger omfatter også en del husholdninger med forsørgede barn, bl.a. ektepar med både forsørgede barn og voksne, ikke-forsørgede barn. Det er derfor ikke mulig fullt ut å avgrense husholdninger med forsørgede barn. Vi skal likevel i det følgende bruke betegnelsen barnefamilier om enslige forsørgere og ektepar med barn.

Realverdien av gjennomsnittlig disponibel likningsinntekt for barnefamiliene økte med 14 prosent fra 1970 til 1979. Ser en andre husholdninger under ett var den tilsvarende økning 22 prosent.

I tolkningen av disse tallene må en imidlertid være oppmerksom på at de også avspeiler endringer i den relative hyppighet av de ulike husholdningstypene. Andelen av husholdning

gene som var enpersonhusholdninger gikk f.eks. opp fra 25 prosent i 1970 til 34 prosent i 1979. En slik økning vil bidra til en svakere inntektsutvikling for de husholdninger som ikke er barnefamilier, fordi enpersonhusholdninger har lav gjennomsnittsinntekt.

De problemene som oppstår på grunn av endringer i husholdningsstruktur, kan en langt på vei løse ved å se på utviklingen i disponibel likningsinntekt pr. forbruksenhet (For definisjon av forbruksenhet se Vedlegg A). Inntekt pr. forbruksenhet er ikke publisert i inntektsundersøkelsene, og vi må derfor bruke tilnærmede beregninger for de husholdninger som har spredning i antallet forbruksenheter (det gjelder først og fremst enslige forsørgere, ektepar med minst 4 barn og "Andre husholdninger, 5 eller flere personer").

Tabell 3.1. Indeks for gjennomsnittlig disponibel likningsinntekt pr. husholdning for ulike husholdningstyper i faste priser. 1970=100. 1970-1979

	1970	1973	1976	1979
Alle husholdninger	100	98	119	117
Enslige forsørgere	100	100	104	108
Ektepar med barn	100	99	111	117
Enpersonhusholdninger	100	105	122	130
Ektepar uten barn	100	107	119	128
Andre husholdninger	100	104	125	133

Kilde: NOS Lønninger og inntekter 1980

Tabell 3.2. Indeks for gjennomsnittlig disponibel likningsinntekt pr. forbruksenhet for ulike husholdningstyper i faste priser. 1970=100. Gjennomsnittlig antall forbruksenheter pr. husholdning. 1970 og 1979

	Indeks for disponibel likningsinntekt pr. forbruksenhet		Gjennomsnittlig antall forbruksenheter pr. husholdning	
	1970	1979	1970	1979
Barnefamilier	100	118	2,7	2,6
Enslige forsørgere	100	108	1,8	1,8
Ektepar med barn	100	120	2,8	2,7
Husholdninger ellers	100	130	1,8	1,7
Enpersonhusholdninger	100	130	1,0	1,0
Ektepar uten barn	100	128	1,7	1,7
Andre husholdninger	100	136	2,9	2,9

Disponibel likningsinntekt pr. forbruksenhet økte i faste priser med 18 prosent for barnefamilier fra 1970 til 1979, sammenliknet med en økning på 30 prosent for husholdninger ellers. Den noe større økning når en regner pr. forbruksenhet, både for barnefamilier og for husholdninger ellers, skyldes at det er blitt færre forbruksenheter pr. husholdning. Det er gjennomsnittlig blitt færre barn blant ektepar med barn, og det er blitt flere enpersonhusholdninger blant husholdninger ellers.

Til tross for at yrkesaktiviteten økte blant gifte kvinner i 1970-årene, og særlig blant gifte kvinner med barn, har barnefamilier likevel hatt en svakere inntektsutvikling enn husholdninger ellers. Vi skal i neste avsnitt undersøke om det er mulig å komme nærmere en forklaring på dette resultatet.

3.3. Hvorfor hadde barnefamilier en svakere inntektsutvikling?

Vi skal se på to typer forklaringer. Den første tar for seg husholdningens samlede aktivitet

for å skaffe seg arbeidsinntekt. Er det mulig at arbeidsinnsatsen har økt mindre i barnefamilier enn i andre husholdninger? Selv om yrkesfrekvensen for gifte kvinner, og særlig for gifte kvinner med barn har økt, betyr dette ikke at den samlede arbeidsaktivitet til barnefamilier har økt tilsvarende. Andelen sysselsatte er et svært grovt mål på arbeidsaktivitet. Dessuten er det spørsmål om utviklingen i gifte menns arbeidsaktivitet. Det finnes ikke publisert materiale om utviklingen i f.eks. samlet ukentlig arbeidstid for ulike typer husholdninger. Vi må derfor gjøre bruk av tilnærmede resultater.

Antall inntektstakere er et svært tilnærmet mål på arbeidsaktiviteten i husholdningen. Det sier forholdsvis lite om samlet arbeidsinnsats i husholdningen, og også andre inntekter enn arbeidsinntekter bestemmer antallet inntektstakere i husholdningen.

Antallet inntektstakere blant ektepar med barn økte både absolutt og relativt like meget som blant ektepar uten barn og blant Andre husholdninger.

Tabell 3.3. Gjennomsnittlig antall inntektstakere pr. husholdning i ulike typer husholdninger. 1970 og 1979

	1970	1979
Enslige forsørgere	1,27	1,22
Ektepar med barn	1,52	1,92
Enpersonhusholdninger	1,00	1,00
Ektepar uten barn	1,41	1,71
Andre husholdninger	2,53	2,93

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene 1970 og 1979

Tabell 3.4. Gjennomsnittlig tid pr. dag brukt til inntektsgivende arbeid for gifte menn og kvinner med og uten barn. Timer. 1971/1972 og 1980/81

	1971/72		1980/81	
	Gifte 16-74 år uten barn 0-15 år	Gifte 16-74 år med barn 0-15 år	Gifte 16-74 år uten barn 0-18 år	Gifte 16-74 år med barn 0-18 år
Ektepar	6,5	7,0	6,5	7,2
Menn	4,5	5,6	4,1	5,3
Kvinner	2,0	1,4	2,4	1,9

Kilde: Tidsnyttingsundersøkelsene 1971/72 og 1980/81.

Tidsnyttingsundersøkelsene 1971/72 og 1980/-81 viser arbeidstid for personer i ulike familiefaser. På dette grunnlag er det mulig å få et tilnærmet bilde av ekteparets arbeidsaktivitet i husholdningstypene ektepar med og ektepar uten barn. Også gifte i husholdninger av typen Andre husholdninger inngår.

Heller ikke tallene fra tidsnyttingsundersøkelsene tyder på at ektepar med barn brukte mindre tid på inntektsgivende arbeid. Kategoriene av gifte i tabellen er svært omfattende både når det gjelder hvilke aldersgrupper de omfatter og når det gjelder alderen på barna. For undergrupper kan det naturligvis tenkes at samlet arbeidstid har endret seg mer. De endringer i arbeidstid som tabellen viser for ektepar, er langt mindre enn det en skulle vente ut fra endringene i gifte kvinners yrkes-

aktivitet. Det skyldes i noen grad at økningen i kvinners arbeidstid motvirkes av at menn har fått kortere arbeidstid.

Den andre typen forklaring går ut på at det er endringer i andre komponenter i begrepet disponibel likningsinntekt enn arbeidsinntektene, som forklarer at inntektsutviklingen i ulike husholdningstyper er forskjellig. Det kan være andre inntektskomponenter og det kan være fradrag.

Dersom ektepar med barn ikke har redusert sin arbeidsinnsats i forhold til andre typer husholdninger, og tabellene 3.3 og 3.4 tyder ikke på det, så skulle en vente at arbeidsinntektene for ektepar med barn har økt minst like sterkt som for andre typer husholdninger.

Tabell 3.5. Inntektsregnskap for ulike husholdninger. 1970 og 1979. Kroner

	Bruttoinntekt		Lønns- og næringsinntekt		Skattepliktige ytelser fra folketrygden, tjenestepensjon o.l.		Andre inntekter	
	1970	1979	1970	1979	1970	1979	1970	1979
Alle husholdninger	37 031	96 793	31 799	79 657	4 352	13 240	880	3 897
Enslige forsørgere	25 095	57 573	15 876	38 480	6 148	10 901	3 071	8 192
Ektepar med barn	45 148	124 060	43 730	118 967	705	1 573	713	3 520
Enpersonhusholdninger	17 576	48 783	10 983	30 597	5 938	15 912	655	2 274
Ektepar uten barn	36 053	99 278	28 378	71 009	6 707	23 310	968	4 959
Andre husholdninger	51 281	154 398	44 147	134 526	6 056	14 453	1 078	5 419
Alle husholdninger	100,0	100,0	85,9	82,3	11,8	13,7	2,4	4,0
Enslige forsørgere	100,0	100,0	63,3	66,9	24,5	18,9	12,3	14,5
Ektepar med barn	100,0	100,0	96,8	95,9	1,6	1,3	1,6	2,8
Enpersonhusholdninger	100,0	100,0	62,5	62,8	33,8	32,6	3,7	4,6
Ektepar uten barn	100,0	100,0	78,7	71,6	18,6	23,5	2,7	4,9
Andre husholdninger	100,0	100,0	86,1	87,1	11,8	9,4	2,1	3,5

Realverdien av lønns- og næringsinntekt økte med 35 prosent for ektepar med barn fra 1970 til 1979. Dette er omtrent det samme som for enpersonhusholdninger, 38 prosent, og noe mindre enn for andre husholdninger der

økningen var 51 prosent. For enslige forsørgere og for ektepar uten barn var økningen i lønns- og næringsinntekt vesentlig mindre, henholdsvis 20 og 24 prosent.

For enslige forsørgere har arbeidsinntekten som andel av bruttoinntekten økt fra 63 til 67 prosent i perioden. Arbeidsinntektene pr. husholdning økte da også noe mer enn bruttoinntekt for enslige forsørgere, henholdsvis med 20 og 14 prosent, ytelser fra folketrygden som andel av bruttoinntekten gikk ned fra 25 prosent til 19 prosent i perioden.

For ektepar uten barn har den svakere økning i arbeidsinntekten sammenheng med en nedgang i arbeidsinntekten som andel av bruttoinntekten og en nesten tilsvarende økning i pensjon og ytelser fra folketrygden. Dette skyldes endringer i pensjonsalderen og at andelen eldre blant ektepar uten barn økte. Ifølge Inntekts- og formuesundersøkelsene 1970 og 1979 økte andelen av ektepar uten barn som hadde hovedinntektstaker 60 år og eldre fra 55 prosent i 1970 til 62 prosent i 1979.

For øvrig har det vært små endringer i fordelingen av inntektene etter inntektsart. Realver-

dien av gjennomsnittlig bruttoinntekt pr. husholdning økte i perioden omtrent like meget for enslige (38 prosent), ektepar uten barn (37 prosent) og ektepar med barn (36 prosent). Enslige forsørgere hadde en svakere økning (14 prosent) og andre husholdninger en noe sterkere økning (49 prosent) (tabell 3.7.).

Den svakere inntektsutvikling blant ektepar med barn synes altså ikke å kunne føres tilbake til en svakere utvikling i bestemte typer inntekt. Bortimot all inntekt i disse husholdningene er arbeidsinntekt og arbeidsinntektene utviklet seg omtrent som for andre husholdninger.

Ved dannelsen av disponibel likningsinntekt går enkelte poster på selvangivelsen til fradrag. De viktigste er fradrag av gjeldsrenter og av del av underskott i boligselskap. Økningen i disse to fradragposter har vært sterkere enn økningen i bruttoinntekt, særlig for barnefamilier.

Tabell 3.6. Gjennomsnittlig fradrag av gjeldsrenter og del av underskott i boligselskap for ulike typer husholdninger. 1970 og 1979

	Gjeldsrenter og del av underskott i boligselskap		Gjeldsrenter mv. i 1979 i 1970-priser. 1970=100
	1970	1979	
	Kroner		
Alle husholdninger	1 297	5 214	199
Enslige forsørgere	652	3 356	255
Ektepar med barn	1 798	10 961	302
Enpersonhusholdninger ..	322	1 616	249
Ektepar uten barn	1 132	4 074	179
Andre husholdninger	1 410	7 366	259

Sammenlikner en utviklingen i disponibel likningsinntekt (tabell 3.1) og utviklingen i disponibel likningsinntekt + rentefradrag, er det klart at den store forskjellen i inntektsutvikling mellom på den ene siden ektepar med barn og på den andre siden enslige og ektepar uten barn for en stor del skyldes at rentefra-

draget har økt sterkere blant ektepar med barn enn i de to andre grupper av husholdninger.

3.4. Sammenfatning

Demografiske endringer er viktig når en skal vurdere endringer i inntekt og inntektsulikhet

for husholdninger. Økningen i gjennomsnittlig husholdningsinntekt har vært klart mindre enn økningen i husholdningenes totale fradragssinntekt i 1970-årene. Endringer i husholdningsstruktur, slik som økningen i antallet enpersonhusholdninger, har påvirket inntektsforskjellene mellom ulike grupper av husholdninger, f.eks. husholdninger med og uten barn.

Den økning som fant sted i gifte kvinners yrkesaktivitet i løpet av 1970-årene, har ikke ført til en sterkere inntektsutvikling for barnefamilieene enn for andre typer husholdninger, snarere tvert imot. Selv når en tar hensyn til endringene i husholdningsstruktur, økte disponibel inntekt for barnefamilieene med 18 prosent i faste priser sammenliknet med 30

prosent for andre husholdninger. Særlig for enslige forsørgere var inntektsutviklingen svak.

Vi har ikke tall som viser utviklingen i husholdningenes samlede arbeidsinnsats. Tilgjengelige tall kan tyde på at økningen i gifte kvinners yrkesaktivitet ikke førte til noen vesentlige endringer i samlet arbeidstid for husholdningene. Vi finner da også at arbeidsinntektene for barnefamilieene har økt omtrent som for andre sammenliknbare typer husholdninger på 1970-tallet. Den svakere utvikling i disponibel inntekt for barnefamilieene forklares i det vesentlige av den sterke økning i gjeldsrenter i løpet av 1970-årene blant barnefamilieene.

Tabell 3.7. Bruttoinntekt og disponibel likningsinntekt + gjeldsrenter og del av underskott i boligselskap for ulike typer husholdninger. Beløp i 1979 deflatert med konsumprisindeksen. 1970=100

	Bruttoinntekt 1979	Disponibel likningsinntekt + rentefradrag 1979
Alle husholdninger	130	122
Enslige forsørgere	114	112
Ektepar med barn	136	126
Enpersonhusholdninger	138	133
Ektepar uten barn	137	130
Andre husholdninger	149	138

4. Husholdningenes levestandard 1982

En sammenlikning av materiell levestandard i ulike typer husholdninger reiser tre hovedproblemer: For det første hvilke mål på materiell levestandard en skal bruke, for det andre hvordan en skal sammenlikne levestandarden for husholdninger med forskjellig forsørgelsesbyrde, og endelig hvordan en skal sammenlikne levestandarden for husholdninger som har forskjellige behov fordi de er i ulike faser av sin utvikling. Noen husholdninger er nylig etablert og har behov for investeringer i bolig, husholdningsutstyr, utdanning m.v. Andre husholdninger er forlenget ferdig med etableringsfasen, har bolig og en betydelig mengde konsumkapital og har stort sett nedbetalt gjeld. Det finnes ikke noen allment aksepterte løsninger på disse problemer.

Analysen i dette kapitlet er basert på Levekårsundersøkelsen 1983 med tillegg av opplysninger fra Inntekts- og formuesundersøkelsen 1982. Det gir større mulighet for å tilpasse husholdningstypegruppering, inntektsbegreper m.v. til problemstillingene enn i forrige kapittel, som stort sett bygget på publiserte tall.

Som mål på materiell levestandard, vil vi i hovedsak bruke inntekt etter skatt, og ikke begrepet disponibel likningsinntekt som ble nyttet i kap. 3. Den opprinnelige begrunnelsen for å beregne disponibel inntekt, der også renter av boliggjeld trekkes fra, er at det beregnes en inntekt av egen bolig (nettoinntekt av prosentlignet boligeiendom) som fungerer som et mål på den nytte en har av boligen. Gjeldsrenter betraktes ut fra denne tankegang som en utgift en har til ervervelse av denne inntekt eller nytte av egen bolig. Slik likningstakstene var på begynnelsen av 1980-tallet (det samme gjelder i dag) er nettoinntekt av egen bolig imidlertid ikke egnet som et mål på nytten av egen bolig. Likningstakstene lå langt under markedsverdi, og det var betydelige

tilfeldige variasjoner i takstene. Fordi gjeldsrentene ikke motsvares av et rimelig mål på inntekt av egen bolig, har vi valgt å bruke inntekt etter skatt der gjeldsrenter ikke trekkes fra inntekten (strengt tatt burde vi heller ikke regnet med nettoinntekt av egen bolig, det er imidlertid såpass små beløp at det betyr lite i de sammenlikninger vi foretar her).

Inntekt etter skatt er stort sett lik den samlede inntekt av arbeid, kapital og overføringer, enkelte av disse skattefrie overføringer (barne-trygd, forsørgerfradrag, bostøtte, stipend fra Statens Lånekasse) minus utliknet skatt.

En del skattefrie ytelser inngår ikke i dette inntektsbegrepet. De viktigste er

- sosialhjelp
- dagpenger og forsørgertillegg for vernepliktige og sivilarbeidere

en del ytelser fra folketrygden, slik som

- grunn- og hjelpestønad ved uførhet
- attføringshjelp
- fødselspenger (skattefri del)
- èngangsstønad ved dødsfall

Samlet utgjorde disse ytelsene ca. 2 milliarder kroner i 1982 eller vel 1 000 kroner pr. husholdning. Selv om de skattefrie ytelsene kan bety mer for noen husholdningstyper enn for andre, vil disse ytelsene neppe endre noe særlig på forholdet mellom gjennomsnittlig levestandard i de ulike typer husholdninger. Alvorligere er det antakelig at svarte inntekter, private overføringer, frynsegoder og egenproduksjon ikke inngår i inntektsbegrepet. En vet lite om fordelingen av disse inntektstyper mellom ulike typer husholdninger. En rimelig hypotese er imidlertid at de eldste husholdningene har mindre av slike inntekter enn yngre husholdninger.

4.1. Variasjoner i forsørgelsesbyrde

Det er vanskelig å sammenlikne den materielle levestandarden for ulike husholdninger. Samme husholdningsinntekt gir ikke samme levestandard for en person som bor alene og for et ektepar. En husholdning som består av to personer, må ha høyere inntekt enn en person som bor alene for å ha samme levestandard. Men det trengs ikke dobbelt så stor inntekt. En betydelig del av utgiftene i en husholdning er fellesutgifter. De avhenger i liten grad av hvor mange personer det er i husholdningen, eller er utgifter der det er stordriftsfordeler når det er flere personer i husholdningen, f.eks. utgifter til bolig, bil, TV og aviser.

Variasjoner i forsørgelsesbyrde vil vi forsøke å korrigere for ved å ta hensyn til antall forbruksenheter i husholdningene, dvs. ved å beregne inntekt pr. forbruksenhet. Vi skal anvende et svært enkelt sett av forbruksenhetsvekter. Det knytter seg mye usikkerhet til korreksjon for forskjeller i forsørgelsesbyrde og vi skal senere diskutere resultatene i lys av disse usikkerhetsmomentene.

Sammenlikner en inntekt etter skatt pr. husholdning uten å ta hensyn til forskjeller i forsørgelsesbyrde, er det barnefamiliene som har høyest inntekt. Bare yngre par uten barn har noe høyere inntekt enn småbarnsfamiliene. Lavest inntekt har enpersonhusholdningene, uansett alder.

Når en sammenlikner gjennomsnittlig inntekt pr. forbruksenhet, får en imidlertid et helt annet bilde. En kan skille mellom tre grupper av husholdninger etter størrelsen av inntekt etter skatt regnet pr. forbruksenhet. Lavest inntekt pr. forbruksenhet hadde enslige og par uten barn, 67-79 år, dessuten enslige forsørgere, småbarnsfamilier og Andre husholdninger med barn. Inntektene for disse grupper varierer mellom 46 300 og 51 500 kroner.

I den andre gruppen av husholdninger varierer denne inntekten mellom 58 100 og 62 900 kroner. Gruppen omfatter barnefamilier med litt større barn (7-19 år), enslige under pensjonsalder og Andre husholdninger uten barn.

Husholdningene med klart høyest inntekt pr. forbruksenhet var par uten barn, under pensjonsalder. Par, 16-44 år, uten barn hadde 81 000 kroner og par 45-66 år, uten barn hadde 70 000 kroner i inntekt etter skatt pr. forbruksenhet.

Konklusjonene om relativ levestandard er helt forskjellige når en bygger på inntekt og på inntekt pr. forbruksenhet. Det er derfor uten videre klart at systemet av forbruksvekter er avgjørende.

I forsøkene på å beregne forbruksvekter empirisk for ulike typer husholdninger har en forutsatt at forbruksvekten til en voksen person og til et barn avhenger av hvor mange voksne/barn som ellers er i husholdningen. Videre at forbruksvekten for barn varierer med barnets alder (Herigstad, 1979).

Resultatene tyder ikke på at den forbruksvekten vi bruker (OECD), som er 1.7 for et par, er for høy i forhold til en enslig (tabell 4.2.). Resultatene tyder imidlertid på at forbruksvektene som vi bruker her for barn er i overkant, og kanskje spesielt at forbruksvekten for annet barn er mindre enn for første. Bojers og Herigstads resultater tyder på at en forbruksvekt for første barn på 0,4 og for annet barn på 0,3-0,4 er riktigere enn en vekt på 0,5 som vi har brukt her (Bojer, 1977). Hvis dette er tilfellet, gir våre beregninger for lav inntekt pr. forbruksenhet for par med flere barn.

Beregningene fra forbruksundersøkelsen tyder også på at forbruksvekten for barn varierer med barnets alder (Herigstad, 1979). I forhold til et par uten barn er forbruksvekten for et par med ett barn i alderen 0-6 år, 7-10 år og 11-15 år beregnet til henholdsvis 1,16, 1,26 og 1,41. Dersom forbruksvekten for par uten barn settes til 1,7 som i denne analysen, betyr tallene ovenfor at forbruksvekten for et barn i alderen 0-6 år, 7-10 år og 11-15 år blir henholdsvis 0,27, 0,44 og 0,70.

Vi skal kort diskutere konsekvensene av andre valg av et system av forbruksvekter. Ett viktig usikkerhetsmoment er valget av vekt for voksen person (16 år og over) nr. to i husholdningen. En kan hevde at stordriftsfordelene er større enn det en vekt på 0,7 antyder. Dersom en setter vekten for andre voksne person til

0,5 (slik folketrygden gjør for ektepar), vil dette berøre forholdet mellom de enslige og andre husholdninger. Den viktigste konsekvens for vurderingen av den relative levestandard er at avstanden mellom par under 67 år, uten barn, som allerede har høy levestan-

dard og andre husholdninger øker. Barnefamilier og pensjonistektepars relative levestandard vil også bedres noe, men både småbarnsfamilier og pensjonistektepar vil fortsatt tilhøre gruppen av husholdninger med lavest levestandard.

Tabell 4.1. Bruttoinntekt, inntekt etter skatt pr. forbruksenhet, boutgift og utgift til barnepass i ulike typer husholdninger. 1982

	Brutto- inntekt	Inntekt etter skatt	Inntekt etter skatt pr. for- bruks- enhet	Bout- gift	Utgift til barne- tilsyn	Gjen- nom- snittlig hushold- nings- størrelse	Gjennom- snittlig antall forbruks- enheter	Tallet på hus- hold- ninger	Tallet på obser- vasjo- ner
Kroner									
Alle	148 500	117 600	59 000	10 100	690	2,64	1,99	1 963	3 929
Enslige, 16-44 år .	83 800	62 400	62 400	6 600	0	1,00	1,00	174	174
Par, 16-44 år, uten barn	193 300	147 300	81 200	11 200	0	2,21	1,84	144	316
Enslige forsørgere	98 200	90 400	46 300	10 400	1 630	2,67	1,96	85	136
Par med barn									
Yngste barn									
0-6 år	167 900	135 000	50 700	18 400	3 170	3,96	2,70	351	720
Yngste barn									
7-19 år	214 400	168 700	58 100	16 700	100	4,12	2,93	386	1 097
Par uten barn,									
0-19 år									
45-66 år	173 400	130 100	70 400	7 200	0	2,20	1,84	260	570
67-79 år	102 200	88 500	49 400	3 100	0	2,09	1,76	141	282
Enslige, 45-66 år .	85 100	62 900	62 900	4 000	0	1,00	1,00	155	155
Enslige, 67-79 år .	51 900	48 500	48 500	3 100	0	1,00	1,00	156	156
Andre hushold- ninger									
Uten barn	148 800	120 100	61 400	4 700	0	2,42	1,97	83	176
Med barn	209 800	179 300	51 500	9 000	1 280	5,05	3,51	29	95

Tabell 4.2. Antall forbruksenheter i noen typer husholdninger i forhold til antall forbruksenheter for et par uten barn i ulike undersøkelser

	Undersøkelse		
	OECD ¹	Bojer	Herigstad
Par uten barn	1,0	1,0	1,0
Par med 1 barn	1,29	1,24	1,23
Par med 2 barn	1,59	1,47	1,37-1,44
Enslig	0,59	0,58	0,49-0,51

¹ Se vedlegg A

En kan også hevde at vekten for tredje voksne osv. bør være mindre enn vekten for voksen person nr. to. Dette vil først og fremst berøre gifte med store barn og Andre husholdninger. En slik endring vil øke levestandarden for husholdninger som stort sett tilhører de bedrestilte grupper (med unntak av Andre husholdninger med barn).

Herigstad fant som nevnt at forbruksvekten varierer med barnets alder. Forsørgerbyrden er mindre for små barn enn for store. Vi har beregnet inntekt etter skatt pr. forbruksenhet når en bruker følgende forbruksvekter: barn 0-6 år: 0,27, barn 7-10 år: 0,44 og barn 11-15 år: 0,70. Med disse vektene blir inntekt etter skatt pr. forbruksenhet for enslige forsørgere 47 300 kroner, for småbarnsfamilier 57 400 kroner og for par med bare store barn 55 600 kroner. Den største endringen er en økning for småbarnsfamiliene på 6 700 kroner. For par med store barn er det en liten nedgang på 2 500 kroner. Med disse forbruksvektene blir inntekt pr. forbruksenhet omtrent den samme for familier med små og store barn. Småbarnsfamiliene bedrer sin relative levestandard noe i forhold til det vi tidligere har funnet.

Forbruksvektene for barn i ulike aldersgrupper kan sammenliknes med beregnede kostnader pr. år for barn. Disse viser kostnader (i svenske kr. januar 1983) på 7900 kroner for barn i alderen 0 år, 12 000 kroner for 6-åringer og 15 300 kroner for 15-åringer (SOU 1983:14). De beregnede kostnader pr. barn varierer altså betydelig mindre med alderen enn det vektene ovenfor gjør. Vi antar derfor at en inntekt etter skatt pr. forbruksenhet for småbarnsfamilier på 57 400 kroner er et maksimumstall.

Det er også andre resultater som tyder på at småbarnsfamiliene har lavere materiell levestandard enn familier med bare større barn. Sammenlikner en familier med bare større barn og småbarnsfamilier med 1, 2 og 3 eller flere barn, finner en at småbarnsfamiliene har henholdsvis 40 000, 31 000 og 37 000 kroner lavere inntekt etter skatt enn familier med større barn. Det er helt klart at forskjellen mellom kostnadene ved større barn (7-15 år) og små barn ikke er av denne størrelsesorden.

Det er også blitt hevdet at den "relative forsørgelsesbyrde for barn varierer med inntekten,

og normalt er høyest for lavinntektsfamilier" (Assarson, 1986). Med en gjennomsnittlig forbruksvekt på 0,5 for barn vil barna i en barnefamilie med en inntekt pr. forbruksenhet på 40 000 og 80 000 kroner representere en kostnad på henholdsvis 20 000 og 40 000 kroner. Assarson hevder altså at kostnadene pr. barn varierer mindre enn dette med inntekten. Dette har imidlertid først og fremst konsekvenser når en ser på fordelingen av materiell levestandard innen en husholdningstype. Dersom en sammenlikner materiell levestandard for to grupper av barnefamilier som har samme fordeling av inntekt pr. forbruksenhet (og dermed samme gjennomsnitt), vil en slik variasjon med inntekt i relativ forsørgelsesbyrde ikke påvirke en sammenlikning av gjennomsnittlig levestandard for de to grupper av barnefamilier.

Hvor mye det vil bety for en sammenlikning av småbarnsfamilier og familier med bare større barn er vanskelig å si. Når en tar hensyn til at småbarnsfamilier har lavere inntekt pr. forbruksenhet enn familier med større barn i alle fire kvartiler (se tabell 7.1), er det imidlertid klart at Assarsons poeng vil bidra i retning av å øke avstanden i materiell levestandard mellom småbarnsfamiliene og familier med bare større barn.

4.2. Utgifter til bolig og barnetilsyn

Ved en sammenlikning av levestandard er det ikke tilstrekkelig å ta hensyn til inntektssiden. Når en trekker inn utgiftssiden, er det to typer argumenter som brukes. Det ene er at husholdninger i etableringsfasen har et investeringsbehov som er stort i forhold til behovet i mer etablerte familier. En av de større utgiftsposter som dette argumentet kan anvendes på er utgift til bolig, men det er ikke den eneste utgift der husholdningens "alder" spiller en rolle. Den andre typen argumenter er at visse utgifter kan betraktes som utgifter til inntekts ervervelse. Utgift til barnetilsyn blir vanligvis ansett for å være av denne typen.

Det er to problemer med å ta hensyn til boutgiftene i sammenlikninger av levestandard. Det ene problemet består i at hvis forskjellene i boutgift alene avspeiler forskjeller i bostandard, så er det urimelig å redusere levestan-

darden mer for husholdninger med høy gjennomsnittlig boutgift enn for husholdninger med lav gjennomsnittlig boutgift. Dersom en sammenlikner barnefamilieene med enslige pensjonister eller pensjonistektepar, vil en finne at en del av forskjellene i boutgift skyldes forskjell i bostandard. Dersom en sammenlikner barnefamilieene og gifte, 45-66 år, uten barn, er dette ikke tilfellet. Her avspeiler forskjellen i boutgift vel så mye tid siden anskaffelse av boligen, tid siden inntreden på boligmarkedet og akkumulering av kapital i perioden.

Det andre problemet er preferansene. Dersom en husholdning har høyere boutgifter fordi de prioriterer bolig høyere, er det neppe rimelig å redusere levestandarden mer av den grunn. I den grad familieene står overfor frie boligvalg blir dette problemet av samme type som det foregående, fordi sterkere preferanse antas å slå ut i høyere bostandard.

Utgifter til barnetilsyn er for de aller fleste en nødvendighet for å kunne ha arbeid. Det er få som har barn i barnehage utelukkende av pedagogiske grunner. En kan hevde at det også er andre utgifter, slik som utgifter til arbeidsreise som er nødvendig for å opprettholde inntekt. Vi mangler opplysninger om slike utgifter.

I tabell 4.1. er gjennomsnittlig utgift til bolig og til barnetilsyn for de ulike husholdningstyper angitt for seg. På grunn av de problemene vi har pekt på ovenfor er det noe tvilsomt å beregne en slags "realdisponibel inntekt" der disse utgiftene er trukket fra inntekten. Blant de husholdningstyper som har lavest inntekt pr. forbruksenhet, har småbarnsfamilier og enslige forsørgere de høyeste boutgiftene og bare disse har utgifter til barnetilsyn. Levestandarden for disse husholdningene forverres altså i forhold til enslige pensjonister og pensjonistektepar om en tar hensyn til disse utgiftene. Imidlertid må en ta det forbehold at forskjellene i boutgifter i noen grad avspeiler forskjeller i bostandard. Forskjeller i bostandard forstyrrer derimot ikke en sammenlikning av småbarnsfamilier og enslige forsørgere med andre barnefamilier og med par uten

barn. Når en tar hensyn til utgifter til bolig og til barnetilsyn, øker derfor forskjellen i levestandard mellom på den ene siden par, 16-66 år, uten barn og familier med større barn, og på den andre siden småbarnsfamilier og enslige forsørgere.

4.3. Sammenfatning

Det er en rekke usikkerhetsmomenter ved sammenlikninger av materiell levestandard for ulike typer husholdninger, knyttet til valg av inntektsbegrep, forsørgelsesbyrde og forskjeller i behov over livsløpet. Vi har her lagt spesiell vekt på usikkerhet som skyldes forskjeller i husholdningsstørrelse og -sammensetning. Selv når en tar hensyn til disse usikkerhetsmomentene er det klart at par i yrkesaktiv alder uten barn har den høyeste levestandard. Den materielle levestandard for disse husholdningene er minst 50 prosent høyere enn levestandarden til enslige forsørgere, småbarnsfamilier og pensjonister (enslige og ektepar). Også enslige i yrkesaktiv alder har forholdsvis høy levestandard, omtrent midt mellom husholdningstypene med høy og lav levestandard, og litt høyere enn levestandarden til barnefamilieene.

Enslige forsørgere har lav materiell levestandard, også når en tar hensyn til de usikkerhetsmomentene som er behandlet her. Enslige pensjonister og, med de fleste valg av forbruksvekter, også pensjonistektepar er grupper av husholdninger som i gjennomsnitt har lav materiell levestandard.

Et av de største usikkerhetsmomentene knytter seg til den forsørgelsesbyrde barn representerer. Konklusjonene etter gjennomgangen av en rekke usikkerhetsmomenter er at småbarnsfamilier har lavere levestandard enn familier med større barn. Tar en hensyn til utgifter til bolig og til barnetilsyn, og til at småbarnsfamilieene i høyere grad enn familier med større barn befinner seg i etableringsfasen, synes det ikke å være tvil om at småbarnsfamilier har tydelig lavere materiell levestandard enn familier med bare større barn.

5. Levestandard og forsørgelsesbyrde i barnefamilier

Vi har til nå sammenliknet gjennomsnittlig levestandard for ulike typer husholdninger. Blant barnefamiliene har vi gjort et hovedskille mellom barnefamilier med barn under skolealder og andre barnefamilier. Dette skyldes dels at yngre barn hemmer kvinners yrkesaktivitet mer enn eldre barn, dels at det er mer typisk for småbarnsfamiliene enn for familier som bare har større barn at de er i etableringsfasen.

Det har ofte vært påvist at familier med mange barn har lavere levestandard enn ettbarnsfamilier. Det skyldes både at forsørgelsesbyrden er større jo flere barn familien har og at inntektsevnen blir mindre, spesielt i familier med flere yngre barn.

Variasjoner i forsørgelsesbyrde innen den enkelte type husholdning er først og fremst viktig for barnefamiliene. For andre typer av husholdninger varierer antallet personer lite eller ikke i det hele tatt. Dessuten vil varierende forsørgelsesbyrde i disse husholdningene avspeile varierende inntektsevne. I tabell 5.1 har vi derfor bare tatt med to grupper av husholdninger utenom barnefamiliene, nemlig par uten barn, 45 - 66 år og enslige i samme alder. Disse er tatt med som sammenlikningsgrupper.

På grunnlag av tabell 5.1 er det ikke mulig å påstå at bruttoinntekten i de ulike typer av barnefamilier varierer med antallet barn. Som nevnt kan en ikke anta at inntektsevnen øker med tallet på barn, snarest tvertimot, hindringene for yrkesaktivitet må antas å øke. Det ser likevel ut til at det ulike inntektsbehovet fører til tilpasninger, slik at inntektene ikke går ned til tross for økte hindringer for yrkesaktivitet.

Husholdningens gjennomsnittlige inntekt etter skatt derimot øker med tallet på barn. Overføringene til barnefamilier i form av barnetrygd, forsørgerstønad og bostøtte vil naturligvis bidra til dette, vi har imidlertid ikke beregnet hvor stort bidraget er. I gjennomsnitt øker inntekten etter skatt med om lag kr 10 000 pr. barn, litt mer i småbarnsfamiliene enn i familier med bare større barn. Sammenlikner en med de beregninger som er presentert i familiemeldingen (St.meld.nr.50, s. 32 og 34) er dette i underkant av de "reelle kostnader" pr. barn.

Beregningene av inntekt pr. forbruksenhet skal i prinsippet korrigere for variasjoner i levestandard med forsørgelsesbyrde. Både for småbarnsfamilier og for familier med bare større barn betyr ett barn mer at inntekt pr. forbruksenhet går ned med om lag 5 000 kroner. Det knytter seg betydelig usikkerhet til dette resultatet. En sammenlikning av inntekt pr. forbruksenhet for par med forskjellig antall barn avhenger naturligvis sterkt av de forbruksvekter som nyttes for barn. Som tidligere nevnt, avhenger forbruksvekten for det enkelte barn både av barnets alder og av om det er ett eller flere barn i husholdningen.

Tar en hensyn til boutgifter og utgifter til barnetilsyn, endrer det lite på bildet av én- og flerbarnsfamilienes økonomi. Ènbarnsfamilienes boutgifter er i gjennomsnitt litt lavere enn boutgiftene til familier med flere barn, men forskjellene er ikke store. Grunnen til at utgiftene til barnetilsyn i småbarnsfamilien varierer såpass lite med antallet barn, er dels at jo flere barn det er jo mindre er andelen av barna som har betalt tilsyn, og dels at i småbarnsfamilier

med flere barn vil en del av barna være i skolealder eller eldre.

Dersom en sammenlikner inntekt etter skatt i småbarnsfamilier og i familier med bare større barn, er det viktig å være oppmerksom på at barn her betyr barn under 20 år. Småbarnsfamilier med 1 og 2 barn består nesten bare av disse barn og foreldrene. Men i husholdninger med bare større barn er det i mange tilfelle også barn over 19 år. I slike husholdninger med 1 barn er gjennomsnittlig antall husholdningsmedlemmer f.eks. 3,5. I tillegg til foreldre og ett barn i alderen 0 - 19 år er det altså i

gjennomsnitt 0,5 barn som er 20 år eller eldre. I husholdninger med 2 og 3 eller flere barn er det i gjennomsnitt færre voksne barn.

Sammenlikner en småbarnsfamilier og husholdninger med bare større barn med 3 eller flere barn er gjennomsnittlig husholdningsstørrelse omtrent den samme. Likevel var inntekt etter skatt i den siste typen familier vel 35 000 kroner høyere enn i småbarnsfamilier med minst 3 barn. Selv om forbruksbehovet er større for litt eldre barn, er det likevel klart at en forskjell i inntekt på 35 000 kroner innebærer en forskjell i levestandard.

Tabell 5.1. Bruttoinntekt, inntekt etter skatt, inntekt etter skatt pr. forbruksenhet, boutgift, utgift til barnetilsyn og gjennomsnittlig husholdningsstørrelse for ulike typer husholdninger. 1982

	Brutto- inntekt	Inntekt etter skatt	Inntekt etter skatt pr. forbruks- enhet	Boutgift ¹	Utgift til barne- tilsyn	Gjennom- snittlig hushold- nings- størrelse	Antall hus- hold- ninger
Kroner							
Enslige, 45-66 år	85 100	62 900	62 900	4 000	0	1,00	162
Par, 45-66 år, uten barn	173 400	130 100	70 400	7 200	0	2,20	261
Enslige forsørgere . . .	98 200	90 400	46 300	10 400	1 630	2,67	86
1 barn	94 600	84 600	48 800	9 100	1 660	2,22	58
2 barn eller flere . . .	106 100	102 400	42 300	13 200	1 815	3,64	28
Par med yngste barn							
0-6 år	167 900	135 000	50 700	18 400	3 170	3,96	352
1 barn	168 800	123 600	55 900	16 700	3 000	3,01	115
2 barn	162 700	134 600	49 900	19 500	3 800	4,00	156
3 barn eller flere . . .	176 900	151 100	45 100	18 800	2 790	5,25	81
Par med yngste barn							
7-19 år	214 400	168 700	58 100	16 700	100	4,12	387
1 barn	218 800	163 600	62 600	13 600	50	3,51	166
2 barn	209 800	165 500	57 100	19 100	70	4,21	153
3 barn eller flere . . .	218 400	187 900	52 300	18 400	280	5,38	68

¹ Boutgift omfatter renter og avdrag på boliglån og husleien.

6. Levestandard i èn - og flerinntektshusholdninger

Den økte yrkesaktivitet i løpet av 1970-årene var i særlig grad merkbar i husholdninger med ektepar. Blant disse husholdningene førte utviklingen til at flerinntektsfamiliene ble det typiske. Èninntektsfamiliene eksisterer imidlertid fortsatt, og i en betydelig del av flerinntektshusholdningene bidrar hovedinntektstakeren med nesten all inntekt.

Den tradisjonelle èninntektsfamilien blir altså stadig mer utypisk, og en må regne med at flerinntektsfamiliene i stigende grad blir normdannende, f.eks. når det gjelder forbruksmønsteret, og at de antakelig også gjennom endret etterspørsel påvirker forholdet mellom priser på ulike forbrugsgoder.

6.1. Èn - og flerinntektshusholdninger

Enhver som har inntekt som er oppgitt til likningsmyndighetene, er en inntektstaker. Antallet inntektstakere i en husholdning er derfor et svært upresist mål for husholdningens arbeidsinnsats. Ved å bruke tallet på inntektstakere direkte, uten hensyn til størrelsen av inntekten, vil husholdninger der gifte kvinner eller hjemmeboende barn bidrar med en ubetydelig arbeidsinnsats i løpet av året bli regnet som flerinntektshusholdninger. Vi har forsøkt å redusere dette problemet ved bare å regne som inntektstakere personer med 40 000 kroner eller mer i bruttoinntekt.

Med et slikt mål for antallet inntektstakere finner en ikke uventet markerte forskjeller i levestandard mellom èn- og flerinntektshusholdningene. Innen hver husholdningstype var inntekt pr. forbruksenhet 15 000 - 30 000

kroner høyere i flerinntektshusholdningene enn i èninntektshusholdningene (tabell 6.1.). Forskjellen var minst blant barnefamiliene og størst blant yngre par uten barn. Forskjellene i inntekt pr. forbruksenhet mellom èn- og flerinntektshusholdninger avspeiler i liten grad forskjeller i husholdningsstørrelse og -sammensetning, de er i første rekke et resultat av forskjeller i inntekt etter skatt. I barnefamiliene var inntekt etter skatt i flerinntektshusholdningene bortimot 40 prosent høyere enn i èninntektshusholdningene, mens inntekten blant yngre par uten barn med flere inntekter var bortimot dobbelt så stor som i tilsvarende èninntektsfamilier.

En legger merke til at de gjennomsnittlige boutgifter i èn- og flerinntektshusholdninger er forholdsvis like, boutgiftene var 3 000 - 5 000 kroner høyere i de siste.

Andelen flerinntektshusholdninger varierer sterkt mellom husholdningstypene (tabell 6.2). Blant småbarnsfamiliene hadde om lag en tredjedel mer enn èn inntektstaker (med minst 40 000 kr i bruttoinntekt). I husholdninger med bare større barn hadde nesten to tredjedeler mer enn èn inntektstaker, mens nesten tre fjerdedeler av yngre par uten barn hadde mer enn èn inntektstaker.

At andelen flerinntektshusholdninger er mindre blant småbarnsfamilier enn blant husholdninger med bare større barn er tilsynelatende en vesentlig del av forklaringen på forskjellen i levestandard mellom de to typer husholdninger. Dersom en antok at èninntekts- og flerinntektshusholdninger blant småbarnsfamiliene hadde gjennomsnittsinntekter som observert,

men at andelen med flere inntekter var som blant husholdninger med bare større barn, ville inntekten pr. forbruksenhet blant små-

barnsfamiliene i gjennomsnitt vært 55 700 kroner, altså bare litt lavere enn gjennomsnittet blant husholdninger med bare større barn.

Tabell 6.1. Inntekter og utgifter for enkelte typer av husholdninger med ulikt antall inntektstakere med minst kr 40 000 i bruttoinntekt. 1982. Kroner

	Brutto- inntekt	Inntekt etter skatt	Inntekt etter skatt pr. for- bruksenhet	Bout- gift ¹	Utgift til barne- tilsyn	Tallet på hus- hold- ninger
Par, 16-44 år, uten barn						
1 inntektstaker	104 600	90 400	55 300	7 800	0	39
2 eller flere inntektstakere	226 000	168 300	90 800	13 000	0	105
Par med yngste barn 0-6 år						
1 inntektstaker	140 900	118 800	44 200	16 900	1 680	223
2 eller flere inntektstakere	214 900	163 300	61 900	21 100	5 770	128
Par med yngste barn 7-19 år						
1 inntektstaker	163 300	134 600	47 900	15 400	60	136
2 eller flere inntektstakere	242 100	187 100	63 600	17 400	90	250
Par, 45-66 år, uten barn						
1 inntektstaker	127 400	100 300	58 200	4 900	0	129
2 eller flere inntektstakere	219 000	159 600	82 600	9 500	0	130
Andre husholdninger uten barn						
1 inntektstaker	111 600	94 200	50 700	3 600	0	53
2 eller flere inntektstakere	214 000	165 400	80 300	6 700	0	30

¹ Omfatter renter og avdrag på boliglån og husleie.

En skal imidlertid være svært varsom med hvilke konklusjoner en trekker fra dette, f.eks. at lavere levestandard i småbarnsfamilier enn i husholdninger med bare større barn først og fremst skyldes en mindre innsats på arbeidsmarkedet. Som nevnt tidligere er antallet inntektstakere et svært grovt mål på omfanget av markedsarbeid i husholdningen. Vi skal i et senere avsnitt gå nærmere inn på arbeidsinnsatsen i de ulike typer husholdninger.

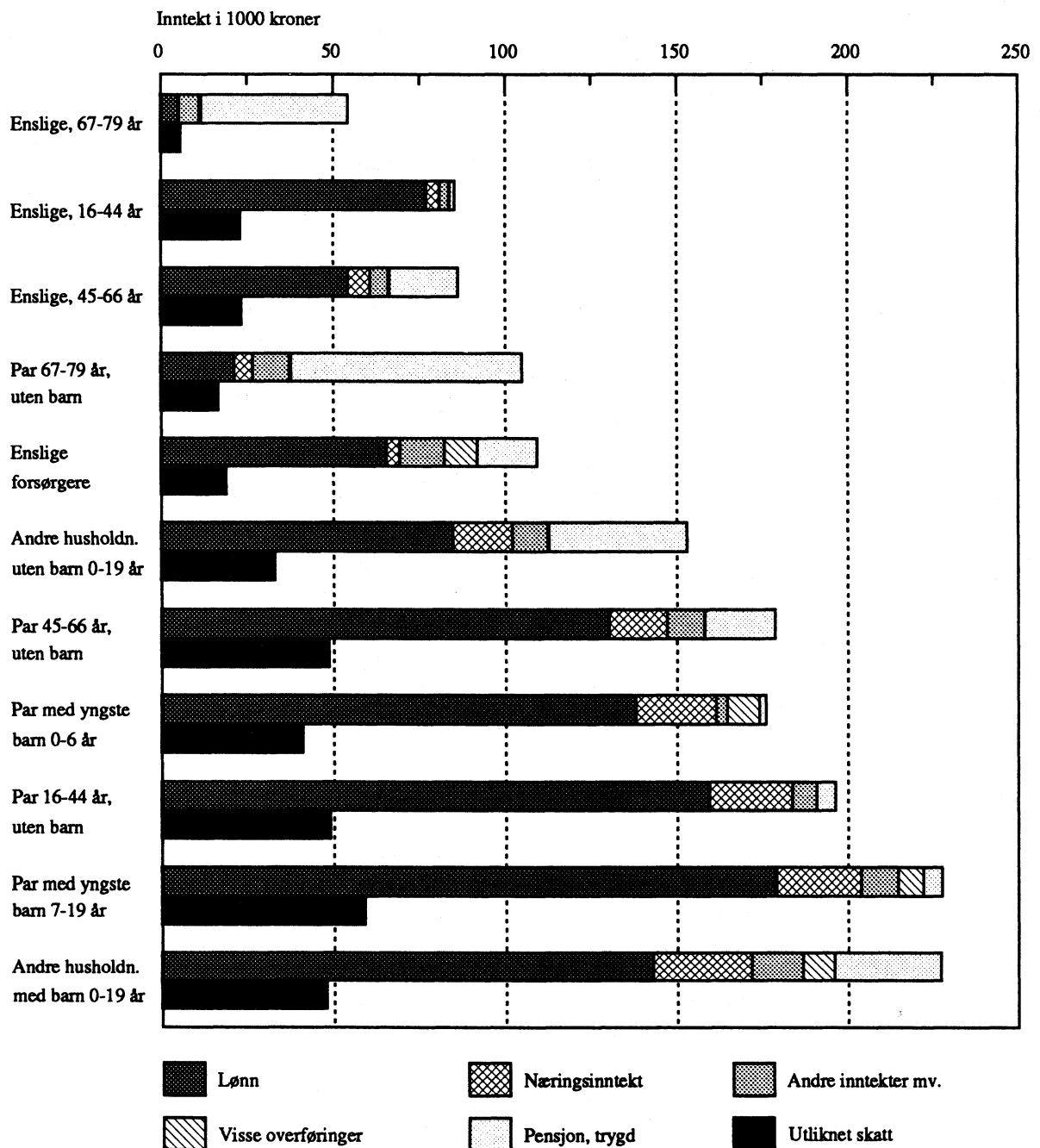
6.2. Arbeidsinntekter og overføringer

Inntekter av arbeid, enten i form av lønn eller næringsinntekt, har svært varierende betydning for ulike typer husholdninger.

Inntektsregnskapet (figur 6.1.) viser at en grovt kan skille mellom tre grupper av husholdninger etter dominerende inntektskilde. Den ene gruppen består av gifte og enslige pensjonister. For denne gruppen er pensjon og trygd naturlig nok den helt dominerende inntektskilden. Den andre gruppen består av yngre enslige (16-44 år), yngre par uten barn og par med barn. For disse husholdningene er arbeidsinntekt den helt dominerende inntektskilden (overføringer og Andre inntekter brutto utgjorde om lag 10 prosent av inntekt etter skatt). Den tredje gruppen består av par uten barn, 45-66 år, enslige 45-66 år, enslige forsørgere og Andre husholdninger, med og uten barn. For disse utgjorde overføringene en mer betydelig del av inntekten, minst for par, 45-66 år, uten barn og mest for Andre husholdninger uten barn.

Figur 6.1.

Inntektsregnskap for ulike typer husholdninger. 1982

Tabell 6.2. Ulike typer husholdninger etter tallet på inntektstakere med 40 000 kroner eller mer i bruttoinntekt. 1982. Prosent

	Tallet på inntektstakere				Tallet på husholdninger
	Alle	1	2	3 eller flere	
Enslige, 16-44 år	100	100	0	0	174
Par, 16-44 år, uten barn	100	28	66	6	144
Enslige forsørgere	100	87	11	3	85
Par med barn, yngste barn 0-6 år	100	64	36	0	351
Par med barn, yngste barn 7-19 år	100	35	54	11	386
Par, 45-66 år, uten barn	100	50	44	5	260
Par, 67-79 år, uten barn	100	85	14	1	141
Enslige, 45-66 år	100	100	0	0	155
Enslige, 67-79 år	100	100	0	0	156
Andre husholdninger uten barn 0-19 år	100	63	29	8	83
Andre husholdninger med barn	100	39	42	19	29

Det er uten tvil gjennom arbeidsinntektene at husholdningene har de største muligheter til å påvirke sin inntekt. I enkelte tilfelle (etterlattepensjonister og enslige forsørgere) er arbeidsinntekter og overføringer ikke uavhengige, men i de grove gjennomsnittstall som vi presenterer her kan en regne arbeidsinntekter og overføringer for nær uavhengige.

Valg av arbeidsinnsats kan være et uttrykk for en preferanse mellom fritid og inntekt. Lav inntekt som skyldes slike preferanser vil av mange bli vurdert som "rettferdig" og legitim. Det samme vil gjelde lav inntekt på grunn av investering i utdanning. Størrelsen av arbeidsinnsatsen vil vanligvis ikke bare være et uttrykk for preferanser, preferansene vil virke innen et sett av rammebetingelser som husholdningene står overfor, slik som det lokale arbeidsmarked, omfanget av omsorgsarbeid i husholdningen, bosituasjon, helse, regler for diverse offentlige overføringer. Betydningen av preferanser for fritid og inntekt har vi ingen muligheter til å belyse. Vi kan ikke helt utelukke at slike preferanser kan variere mellom husholdningstypene.

6.3. Levestandard og arbeidsvolum i ulike typer husholdninger

Tallet på inntektstakere i husholdningen har vi brukt tidligere som et grovt mål på omfanget av markedsarbeid i husholdningen. Tallet på inntektstakere er imidlertid bedre som et uttrykk for fordelingen av markedsarbeid i husholdningen enn som et mål på det samlede omfang av markedsarbeid i denne.

Levekårsundersøkelsen gir ikke opplysninger om arbeidstid for alle i husholdningen. Vi har opplysninger om ukentlig arbeidstid i hoved- og biyrke på intervjutidspunktet og grove anslag på arbeidstid i 1982, dessuten opplysninger om eventuell ektefelles ukentlige arbeidstid i hovedyrke. For visse typer husholdninger har vi imidlertid kunnet komme meget nær samlet gjennomsnittlig arbeidstid pr. uke i husholdningen. Vi skal sammenlikne gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid for par med og par uten barn.

For husholdninger som består av par, med og uten barn (0-19 år), beregnes arbeidstiden for

gifte/samboende menn og kvinner hver for seg. Det betyr at markedsarbeid for eventuelle (voksne) barn ikke blir regnet med.

Vi vil vente at forhold i barnefamiliene som større forsørgelsesbyrde og en større andel i etableringsfasen, vil trekke i retning av større arbeidsinnsats i disse sammenliknet med arbeidsinnsatsen blant par uten barn. Omsorgssituasjonen i barnefamiliene derimot vil trekke i retning av mindre arbeidsinnsats.

Forskjellene i tallet på inntektstakere mellom husholdningstypene tyder på at barrierene mot yrkesaktivitet blant småbarnsfamiliene er betydelig sterkere enn virkningene av et større "inntektsbehov" på arbeidsinnsatsen. Andelen èninntektsfamilier var omtrent dobbelt så stor blant småbarnsfamilier som blant andre barnefamilier og blant yngre par uten barn.

Bruker en derimot samlet ukentlig arbeidstid som mål på arbeidsinnsats får en et helt annet bilde. Regnet på denne måten er arbeidsinnsatsen omtrent like stor blant småbarnsfamiliene som i de to andre typer av husholdninger vi sammenlikner med. Et problem med disse opplysningene er at arbeidstiden gjelder en uke i første kvartal 1983. De uttrykker ikke arbeidsinnsatsen i 1982, det året vi har inntektsopplysninger for.

Samlet ukentlig arbeidstid for par med småbarn var såvidt kortere enn for par med bare større barn, henholdsvis 60 og 62 timer. Disse siste husholdningene hadde imidlertid en samlet lønns- og næringsinntekt som var vel 25 prosent høyere enn i småbarnsfamiliene. En slik forskjell i arbeidsinntekt forklares neppe alene av arbeidsinnsatsen til voksne barn i husholdningen.

Derimot ser det ut til at forskjellen i ukentlig arbeidstid mellom yngre par uten barn og par med småbarn er tilstrekkelig til å forklare forskjellen i samlet arbeidsinntekt.

Selv om den samlede arbeidstid er omtrent den samme for yngre par uten barn og for par med barn er fordelingen av arbeidstiden blant ektefellene ganske forskjellig. Småbarnsmødre har kortere arbeidstid enn andre gifte/samboende kvinner (merk at gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid er et gjennomsnitt for alle,

både yrkesaktive og ikke-yrkesaktive). Denne kortere arbeidstiden kompenseres imidlertid for en stor del av at småbarnsfedre i gjennomsnitt har lengre arbeidstid enn andre gifte/samboende menn. De hadde ca. 4 timer lengre arbeidstid pr. uke enn menn med større barn og nesten 7 timer lengre arbeidstid pr. uke enn yngre gifte/samboende menn uten barn. Kombinasjonen av større "inntektsbehov" og høyere barrierer mot yrkesdeltaking for småbarnsmødre i småbarnsfamiliene slår altså ut i en skjevare fordeling av markedsarbeid blant ektefellene.

Tar en hensyn til at det går med mer tid til husarbeid og omsorgsarbeid i småbarnsfamiliene enn blant andre par, er det klart at den totale arbeidsinnsats (både markedsarbeid og husarbeid/omsorgsarbeid) må være størst i småbarnsfamiliene. Ifølge Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-1981 brukte ektepar i husholdninger av typen gifte, 16-44 år, uten barn, gifte med yngste barn 0-6 år, og gifte med yngste barn 7-18 år henholdsvis 24, 54 og 38 timer pr. uke til husarbeid og omsorgsarbeid.

Den betydelig høyere andel èninntektshusholdninger blant småbarnsfamilier enn blant par med barn ellers og blant par uten barn *kunne* tyde på at den lavere levestandard blant småbarnsfamilier skyldes mindre arbeidsinnsats. Resultatene ovenfor om samlet ukentlig arbeidstid for ektefellene viser at en slik tolkning ikke er riktig. For småbarnsforeldre i *gjennomsnitt* kan lavere levestandard bare i begrenset grad forklares av mindre arbeidsinnsats.

Derimot kan den høye andelen èninntektshusholdninger blant småbarnsfamilier tyde på at forskjeller i arbeidsinnsats er av stor betydning for forskjeller i inntekt mellom småbarnsfamiliene. Tabell 6.4 understøtter dette. I småbarnsfamiliene var andelen kvinner som ikke arbeidet (vanlig ukentlig arbeidstid er 0) om lag dobbelt så stor som i husholdninger med bare større barn og blant yngre par uten barn. Det samme gjelder for andelen kvinner som arbeidet under 500 timer i 1982. Vi skal i et senere avsnitt gå nærmere inn på ulikheter i levestandard mellom husholdninger av en bestemt type og faktorer som er av betydning for denne ulikheten.

Tabell 6.3. Arbeidstid pr. uke for samboende menn og kvinner i ulike typer husholdninger. 1983. Timer

Arbeidstid pr. uke	Par uten barn		Par med barn	
	16-44 år	45-66 år	Yngste barn 0-6 år	Yngste barn 7-19 år
Mannen og kvinnen, i alt .	66,0	47,1	60,0	61,8
Mannen, i alt	38,7	32,4	45,4	41,3
Hovedyrke	7,7	31,7	43,8	40,2
Biyrke	1,0	0,7	1,6	1,2
Tallet på personer	119	267	338	375
Kvinnen, i alt	27,3	14,7	14,6	20,5
Hovedyrke	26,9	14,3	14,4	19,9
Biyrke	0,4	0,4	0,2	0,6
Tallet på personer	125	289	341	402

Tabell 6.4. Gifte/samboende menn og kvinner i enkelte husholdningstyper etter vanlig arbeidstid pr. uke i hovedyrke, etter om de har biyrke og etter samlet arbeidstid. 1982. Prosent

	Par med barn							
	Par, 16-44 år uten barn		Yngste barn 0-6 år		Yngste barn 7-19 år		Par, 45-66 år uten barn	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Vanlig arbeidstid i								
hovedyrke. I alt	100	100	100	100	100	100	100	100
0 timer	8	23	3	40	7	20	20	48
1-34 "	8	16	4	44	3	58	8	30
35-44 "	71	59	62	15	66	21	60	20
45 timer og over	13	2	31	1	24	1	12	1
Har biyrke. I alt	100	100	100	100	100	100	100	100
Ja	11	4	15	5	15	8	10	8
Nei	89	96	85	95	85	92	90	92
Arbeidstid i 1982.								
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100
Under 500 timer	7	15	1	35	1	21	3	21
500 - 1 299 timer	12	22	5	43	4	43	7	37
1 300 timer og over	80	63	94	22	95	36	90	40
Tallet på personer som svarte	119	125	338	341	375	402	267	289

7. Ulikhet i levestandard for bestemte typer husholdninger

7.1. Innledning

Til nå har vi hovedsakelig sammenliknet levestandarden i ulike typer husholdninger, og har derfor presentert gjennomsnittstall for de ulike husholdningstypene. Det er ingen grunn til å forvente at fordelingen av inntekt er den samme i ulike typer husholdninger. Ut fra et levekårssynspunkt er det viktig å vite om f.eks. den forholdsvis lave gjennomsnittlige levestandard til småbarnsfamiliene er kombinert med stor ulikhet eller med liten ulikhet, altså om en finner betydelige grupper av småbarnsfamilier med svært lav levestandard, eller om gruppene med lav levestandard ligger forholdsvis nær gjennomsnittet.

En må også regne med at det ikke er de samme årsakene til ulikhet i levestandard i de forskjellige typer husholdninger. Noen årsaker, f.eks. lav inntekt på grunn av utdanningsaktivitet, gjør ulikhet i levestandard mer legitim enn andre årsaker.

I debatten om inntektene i ulike typer husholdninger har en først og fremst vært opp-tatt av å sammenlikne de gjennomsnittlige inntekter. De fleste familiepolitiske tiltak som har form av kontantoverføringer, er generelle og tar ikke hensyn til husholdningens inntekt. Dette utelukker naturligvis ikke at disse overføringene har en effekt på inntektsfordelingen. Likevel inngår fordelingsaspektene også i noen grad i debatten. Debatten gjelder ikke bare pensjonistenes eller barnefamilienes inntekter. I mange sammenhenger er det minstepensjonistenes inntekter som får spesiell oppmerksomhet, eller tilsva-

rende inntektene til småbarnsfamiliene, barnefamilier med én inntekt eller enslige forsørgere.

7.2. Hvor store er ulikhetene i levestandard innen ulike typer husholdninger?

Levestandard måler vi som før ved inntekt etter skatt pr. forbruksenhet. Ulikheten innen en bestemt type husholdninger belyser vi ved å sammenlikne levestandarden for den fjerdedelen av disse som har lavest, nest lavest, nest høyest og høyest inntekt pr. forbruksenhet. For f.eks. yngre enslige er 1. kvartil den fjerdedel av de yngre enslige som har lavest inntekt, og tilsvarende er 4. kvartil den fjerdedel av de yngre enslige som har høyest inntekt.

Lavest inntekt pr. forbruksenhet hadde laveste kvartilgruppe blant enslige, 16-66 år, fulgt av laveste kvartilgruppe blant pensjonistene og småbarnsfamiliene, beløpene var henholdsvis 27 300, 31 700 og 32 800 kroner. Høyest inntekt hadde høyeste kvartilgruppe blant yngre par uten barn, fulgt av høyeste kvartilgruppe blant middelaldrende par uten barn og blant enslige under 67 år, beløpene var henholdsvis 137 800, 104 800 og 101 000 kroner. Det er verdt å legge merke til at laveste inntektsgruppe blant enslige, 16-66 år, skiller seg ut med klart lavest inntekt. Denne gruppen trekker derfor gjennomsnittet for enslige i yrkesaktiv alder kraftig ned.

For bedre å sammenfatte den relative levestandard for grupper med lav og høy inntekt

innen hver husholdningstype, har vi i tabell 7.2. regnet ut inntekten i hver kvartilgruppe i forhold til gjennomsnittet for alle husholdninger.

Både blant pensjonistene og småbarnsfamiliene, de to grupper med lavest gjennomsnittlig levestandard, er inntektsfordelingen slik at gjennomsnittlig levestandard også i 3. kvartil ligger klart under gjennomsnittet for alle husholdninger. Selv blant den fjerdedel av disse husholdninger som hadde høyest inntekt, var gjennomsnittet bare vel 25 prosent høyere enn gjennomsnittet for alle. Tabellen tyder på en forbausende lik fordeling av inntekt pr. forbruksenhet blant pensjonister og småbarnsfamilier.

Inntektsulikheten målt ved forholdet mellom inntektene i laveste og høyeste kvartil varierer betydelig med husholdningstype. Ulikheten var klart størst blant yngre par uten barn og blant enslige i yrkesaktiv alder. Blant de enslige var det den svært lave inntekten i 1. kvartil som bidrog sterkt til den store ulikheten innen gruppen, mens det blant de yngre par var den svært høye inntekten i 4. kvartil som særlig bidrog til ulikheten. Ulikheten var minst blant barnefamiliene og alderspensjonistene.

Forskjellene i inntekt mellom husholdningstyper var klart størst i 4. kvartil. Forholdet mellom høyeste og laveste kvartilinntekt var her 1,9, mens det i 1., 2. og 3. kvartil var henholdsvis 1,6, 1,7 og 1,6. De absolutte forskjellene er naturligvis også størst i 4. kvartil. Her var forskjellen mellom høyeste og laveste inntekt pr. forbruksenhet 64 000 kroner mens den tilsvarende forskjellen i 1. kvartil var 15 000 kroner.

Levestandarden blant pensjonistene og småbarnsfamiliene er lav. Samtidig er ulikheten i fordelingen av inntekt pr. forbruksenhet mindre i disse husholdningstypene enn i de andre. Dette betyr at betydelige grupper av disse husholdninger har lav levestandard. Som nevnt er gjennomsnittlig inntekt lavere enn gjennomsnittet for alle husholdninger også i 3. kvartil blant pensjonister og småbarnsfamiliene.

Av tabell 7.3., som viser andelen med lavest inntekt pr. forbruksenhet, framgår klarere at det var betydelige andeler av pensjonistene og småbarnsfamiliene som hadde lav inntekt.

En inntekt pr. forbruksenhet på 30 000 kroner svarer omtrent til 50 prosent av gjennomsnittet for alle husholdninger. Det er meget få husholdninger med så lave inntekter. Igjen finner vi størst andel med så lav inntekt blant enslige i yrkesaktiv alder. Ellers er det små forskjeller mellom husholdningstypene. Innen visse typer husholdninger er det derimot betydelige andeler som har inntekt pr. forbruksenhet under 40.000 kroner. Blant pensjonistene var det ca. 40 prosent. Dette er pensjonister som stort sett har minstepensjon å leve av. Blant småbarnsfamiliene og blant enslige i yrkesaktiv alder var det 25-30 prosent som hadde så lav inntekt pr. forbruksenhet.

Tar en hensyn til boutgift og utgift til barnetilsyn, så vil disse redusere levestandarden mer i barnefamiliene enn i andre husholdninger. Utgift til barnepass betyr imidlertid forholdsvis lite, den utgjør fra 1,2 til 3,4 prosent av inntekt etter skatt i henholdsvis 1. og 4. kvartil blant småbarnsfamiliene.

Det er først og fremst boutgiftene som har betydning. Boutgiftene i 1.-4. kvartil blant småbarnsfamiliene utgjorde 11-16 prosent av inntekt etter skatt. De tilsvarende tall var 9-11 prosent i husholdninger med bare større barn, 5-6 prosent blant par, 45-66 år, uten barn og 3-6 prosent blant pensjonistene.

Regner en ut en "disponibel inntekt" som inntekt etter skatt minus boutgift og utgift til barnetilsyn og regnet pr. forbruksenhet, vil småbarnsfamiliene i alle fire kvartiler ha lavere "disponibel inntekt" enn pensjonistene. Som tidligere nevnt er imidlertid en slik sammenlikning noe problematisk, først og fremst fordi bostandarden blant pensjonistene i gjennomsnitt er lavere enn i småbarnsfamiliene. Den lavere bostandard er en av årsakene til at pensjonistene har lavere boutgift.

Tabell 7.1. Bruttoinntekt, inntekt etter skatt, inntekt etter skatt pr. forbruksenhet og enkelte utgifter i ulike inntektsgrupper innen bestemte typer husholdninger¹. 1982

	Brutto- inntekt	Inntekt etter skatt	Inntekt etter skatt pr. forbruks- enhet	Bo- utgifter	Utgift til barne- tilsyn	Antall personer i hus- hold- ningen	Tallet på hushold- ninger
	Kroner						
Alle	148 500	117 600	59 000	10 100	700	2,64	1 963
Enslige, 16-66 år .	84 400	62 600	62 600	5 100	0	1,0	329
1. kvartil	28 500	27 300	27 300	700	0	1,0	82
2. kvartil	67 400	52 300	52 300	3 600	0	1,0	82
3. kvartil	97 400	69 900	69 900	5 900	0	1,0	83
4. kvartil	144 100	101 000	101 000	10 400	0	1,0	82
Par, 16-44 år, uten barn	193 300	147 300	81 200	11 300	0	2,22	144
1. kvartil	95 600	78 500	41 600	5 800	0	2,24	36
2. kvartil	166 800	124 300	65 000	10 300	0	2,31	36
3. kvartil	203 800	148 100	80 800	9 900	0	2,19	36
4. kvartil	307 300	238 700	137 800 ²	20 100	0	2,13	36
Par med barn, yngste barn 0-6 år	167 900	135 000	50 700	18 500	3 300	3,96	351
1. kvartil	123 000	94 600	32 800	10 700	1 100	4,33	88
2. kvartil	141 000	117 400	43 300	14 900	2 400	4,00	88
3. kvartil	171 300	137 500	52 300	18 100	3 600	3,82	88
4. kvartil	236 000	191 000	74 300	31 300	6 500	3,70	88
Par med barn, yngste barn 7-19 år	214 400	168 700	58 100	16 600	100	4,12	386
1. kvartil	140 900	117 300	38 200	10 800	0	4,43	96
2. kvartil	188 600	147 400	50 000	14 100	100	4,16	96
3. kvartil	226 600	172 400	60 200	15 600	200	3,99	97
4. kvartil	301 400	237 700	84 400	25 400	0	3,00	96
Par, 45-66 år, uten barn	173 400	130 100	70 400	7 000	0	2,20	260
1. kvartil	91 900	77 000	42 400	4 000	0	2,16	65
2. kvartil	143 200	110 900	60 200	5 300	0	2,20	65
3. kvartil	190 400	135 600	74 100	6 500	0	2,18	65
4. kvartil	267 400	196 500	104 800	11 900	0	2,26	65
Enslige og par uten barn, 67-79 år	75 700	67 400	48 900	3 100	0	1,52	297
1. kvartil	43 300	43 000	31 700	1 100	0	1,50	74
2. kvartil	50 600	50 300	39 200	2 700	0	1,41	75
3. kvartil	80 100	72 200	49 900	2 900	0	1,63	74
4. kvartil	129 300	104 400	75 200	5 800	0	1,53	74

¹ Enslige forsørgere er ikke med i tabellen fordi det er for få slike husholdninger i utvalget. ² En av disse husholdningene hadde en inntekt etter skatt pr. forbruksenhet på 2 090 600 kroner. Holder en denne husholdningen utenfor blir gjennomsnittet for 4. kvartil 110 100 kroner.

Tabell 7.2. Gjennomsnittlig inntekt etter skatt pr. forbruksenhet for inntektskvartilgrupper for ulike typer husholdninger. Gjennomsnittet for alle husholdninger = 100. 1982

	Enslige	Enslige og par uten barn	Par uten barn		Par med barn	
	16-66 år	67-79 år	16-44 år	45-66 år	Yngste barn 0-6 år	Yngste barn 7-19 år
Alle	106	83	138	119	86	98
1. kvartil	46	54	71	72	56	65
2. "	89	66	110	102	73	85
3. "	118	85	137	126	89	102
4. "	171	127	234	178	126	143
Forholdet mellom 4. kvartil og 1. kvartil	3,7	2,4	3,3	2,5	2,3	2,2

Tabell 7.3. Andelen husholdninger innen ulike husholdningstyper med inntekt etter skatt pr. forbruksenhet under 30 000 og 40 000 kroner. 1982. Prosent

	Enslige	Enslige og par uten barn	Par uten barn		Par med barn	
	16-66 år	67-79 år	16-44 år	45-66 år	Yngste barn 0-6 år	Yngste barn 7-19 år
Inntekt etter skatt pr. forbruksenhet						
Under kr 30 000	11	3	4	2	5	2
Under kr 40 000	26	41	10	7	29	12

Den usikkerhet som knytter seg til fastsettning av forbruksvekter i husholdningene har liten eller ingen betydning for sammenlikninger av levestandard innen en type husholdning. Dette gjelder for alle husholdningstyper med unntak av barnefamilie. Barnefamilie i de lavere inntektsgrupper er gjennomsnittlig større enn barnefamilie med høy inntekt. Hvilken forbruksvekt en bruker for barn vil derfor påvirke sammenlikningen av levestandard mellom barnefamilier i ulike kvartiler.

Det synspunkt at forbruksvektene for barn er inntektsavhengige (Assarson, 1986), er mer relevant når det gjelder analyse av ulikhet innen en husholdningstype, enn ved sam-

menlikning mellom husholdningstyper. En forbruksvekt for barn på 0,5 betyr at "kostnaden" for et barn i 1. kvartil blant småbarnsfamilie var ca. 16 000 og i 4. kvartil 37 000 kroner. Assarsons synspunkt er at de reelle kostnader for barn varierer mindre enn dette med inntekt. Konsekvensen er at ulikhetene i levestandard mellom barnefamilier i ulike kvartiler er større enn det resultatene her viser.

For å vise betydningen av dette, skal vi anta at "kostnaden" for et barn er 20 000 kroner uansett husholdningens inntekt. Blant småbarnsfamilie i laveste inntektsgruppe som i gjennomsnitt har 2,3 barn blir inntekten etter skatt som er til rådighet for fellesutgif-

ter og for foreldrene 48 000 kroner. Tilsvarende beløp i 4. kvartil blant småbarnsfamiliene er 157 000. Ulikheten har altså økt betraktelig. Selv om en velger andre beløp for "de reelle kostnader for barn", og selv om en antar at denne kostnaden i noen grad er inntektsavhengig, så vil ulikheten likevel øke i forhold til resultatene som er presentert her.

7.3. Hvordan bidrar arbeidsinntekter, overføringer og skatter til ulikhet i inntekt etter skatt?

Fordelingen av inntekt mellom husholdningene framkommer som et resultat av en rekke fordelingsprosesser av helt forskjellig natur. Vi skal se på fordelingsvirkningene av hovedelementene i inntekt, nemlig:

- arbeidsinntekt
- familiepolitiske overføringer (barne-trygd, forsørgerfradrag/-stønad, bostøtte)
- overføringer ellers (arbeidsløshetsstønader, skattepliktige ytelser fra folketrygden, tjenestepensjon o.l.)
- direkte skatt.

De inntektsulikhetene som skapes gjennom aktivitet i arbeidsmarkedet, motvirkes i noen grad av de offentlige overføringer og av skattesystemet. For barnefamiliene venter vi også en svakt utjavnende effekt av de familiepolitiske overføringer. Overføringene reduserer i betydelig grad inntektsulikheten (Herigstad 1986, Ringen 1991). Skattesystemet er progressivt og virker utjavnende på fordelingen av nettoinntekt blant skattytere.

Virkningene av de ulike fordelingsprosessene varierer naturlig nok med husholdningstypen. Trygdesystemet (vi skal forenkle noe og bruke dette som samlebetegnelse for det som er kalt overføringer ellers) fører naturligvis til at husholdningstyper med en betydelig andel pensjonister forbedrer sin stilling i forhold til andre grupper av husholdninger. Trygdesystemet påvirker imidlertid også inntektsfordelingen innen visse typer husholdninger meget sterkt. Det gjelder naturligvis for pensjonisthusholdninger. Pensjonisthusholdninger med lav inntekt (1. kvartil) får nesten hele sin inntekt fra trygde-

systemet mens pensjonister med høy inntekt (4. kvartil) får nesten halvparten av sine inntekter utenom trygdesystemet (tabell 7.5).

Men også for enslige, 16-66 år, og for par, 45-66 år, uten barn har trygdesystemet betydelige virkninger for inntektsfordelingen mellom husholdninger av samme type. Overføringer utgjør omtrent halvparten av inntektene til lavinntektsgruppen blant enslige i yrkesaktiv alder.

Skattesystemet betyr langt mindre for inntektsforskjeller mellom grupper av husholdninger enn trygdesystemet. Forholdet mellom de gjennomsnittlige bruttoinntekter for de seks husholdningstypene endres lite når en trekker fra skatt. Den største endringen består i at gjennomsnittsinntekten for pensjonistene øker fra 51 til 58 prosent av gjennomsnittsinntekten for alle husholdninger (tabell 7.6).

Mer overraskende er det nok at skattesystemet for de fleste av husholdningstypene bare i liten grad virker utjavnende på forholdet mellom inntektene i laveste og høyeste inntektsgruppe. Den største utjæmningen finner en blant enslige i yrkesaktiv alder. Det er også en viss utjæmning blant pensjonistene og blant middelaldrende par uten barn. Tabell 7.4. viser at det nettopp er i disse gruppene en finner størst variasjon i utliknet skatt som prosent av bruttoinntekten.

Blant yngre par uten barn og blant barnefamiliene er det svært liten progressivitet i utliknet skatt i prosent av bruttoinntekten.

Ser en bort fra 1. kvartil, er det omtrent ingen forskjell på "skatteprosentene" for de ulike kvartilgrupper blant disse husholdningene.

De familiepolitiske overføringer bidrar naturlig nok mest til gjennomsnittsinntekten for barnefamilier, særlig for småbarnsfamiliene. De fører også til en svak utjæmning av inntektene for barnefamiliene, avstanden mellom laveste og høyeste inntektsgruppe blir redusert fordi overføringene er størst til lavinntektsgruppene blant barnefamiliene (tabell 7.5).

Tabell 7.4. Utlignet skatt i prosent av bruttoinntekt i ulike grupper av husholdninger. 1982

	Enslige 16-66 år	Par 16-44 år, uten barn	Par med barn		Par 45-66 år uten barn	Pensjo- nister
			Yngste barn 0-6 år	Yngste barn 7-19 år		
Alle	28	25	24	27	28	14
1. kvartil . . .	10	21	18	23	19	3
2. "	24	27	25	27	25	6
3. "	29	29	26	28	30	13
4. "	32	24	26	29	31	22

Det går fram av det foregående at det er inntektene i arbeidsmarkedet og via trygde-systemet som bestemmer hovedtrekkene i inntektsfordelingen. Skattesystemet har forholdsvis små fordelingsvirkninger for de fleste typer av husholdninger.

Særlig bemerkelsesverdig er det hvor liten virkning skattene har på de relative inntektene for husholdninger med lav og høy inntekt innen enkelte husholdningstyper.

Fordelingsvirkningene av de familiepolitiske overføringer er beskjedne. Når det gjelder fordelingen mellom husholdningstyper, skyldes det først og fremst at størrelsen av disse overføringene er beskjeden sett i forhold til de beløp som fordeles gjennom arbeidsmarkedet og trygdesystemet.

7.4. Markedsarbeid og inntektsulikhet i husholdningene

Markedsarbeid er den helt dominerende inntektskilden for barnefamiliene og for enslige og par uten barn, i yrkesaktiv alder. De ulikheter i inntektsfordeling som finnes, både innen og mellom de ulike husholdningstypene, vil derfor i betydelig grad være skapt her.

Generelt vil derfor forhold som virker inn på arbeidsmarkedsatferd og på lønnsfastsettelse, bli viktige for å forstå inntektsfordeling for disse grupper av husholdninger. Det gjelder både individuelle forhold og forhold som

har å gjøre med at husholdningen er en enhet, der både økonomiske beslutninger og beslutninger om arbeidsfordeling blir tatt.

Et av de forhold som i løpet av det siste tiåret har fått avgjørende betydning for inntektsfordelingen innen flerpersonehusholdninger, er at hovedinntektstakeren i stadig mindre grad er eneste inntektstaker. De øvrige husholdningsmedlemmer deltar i økende grad i inntektsgivende arbeid. Tradisjonelt har en brukt tallet på inntektstakere for å skille mellom de mer tradisjonelle familier med hjemmearbeidende kvinner og de mer moderne med begge ektefeller i inntektsgivende arbeid. Selv om dette målet bare i begrenset grad avspeiler forskjeller i innsats på arbeidsmarkedet, spiller det en viss rolle i debatten, og vi skal derfor presentere noen tall her.

Andelen husholdninger med bare én inntektstaker (tabell 7.7) er så lav i de fleste grupper av husholdninger at andelen varierer lite mellom grupper med lav og høy inntekt. Bare blant småbarnsfamiliene og middelaldrende par uten barn varierer andelen éninntektshusholdninger klart med inntekt. I 1. kvartil blant småbarnsfamiliene hadde bortimot halvparten av husholdningene bare én inntektstaker, blant middelaldrende par uten barn var det tilsvarende tallet ca. en tredjedel. I 4. kvartil i begge disse husholdningstyper var andelen éninntektshusholdninger ca. 5 prosent.

Tabell 7.5. Inntektsregnskap for inntektskvartilgrupper innen bestemte typer husholdninger. 1982. Kroner

	Lønns- og nærings- inntekt	Trygd	Kapi- tal- og andre inn- tekter	Brutto- inntekt	Barne- trygd	For- sør- ger- stønad	Bo- støtte	Andre inn- tek- ter/ fra- drag	Skatt	Inn- tekt etter skatt
Alle	125 951	17 390	5 118	148 459	2 763	806	292	2 654	37 354	117 620
Enslige, 16-66 år	71 415	10 157	2 819	84 391	22	12	217	1 290	23 286	62 646
1. kvartil . . .	12 640	14 884	982	28 506	0	0	240	1 370	2 830	27 286
2. kvartil . . .	50 321	15 741	1 297	67 359	0	0	589	222	15 859	52 311
3. kvartil . . .	91 671	4 030	1 721	97 422	0	22	39	749	28 328	69 904
4. kvartil . . .	130 780	6 051	7 288	144 119	89	24	0	2 738	45 975	100 995
Par, 16-44 år, uten barn	183 640	5 497	4 135	193 272	58	34	12	2 948	49 012	147 311
1. kvartil . . .	85 639	8 122	1 836	95 597	0	13	28	3 113	20 225	78 526
2. kvartil . . .	155 038	9 299	2 473	166 810	45	25	21	2 112	44 670	124 343
3. kvartil . . .	199 144	3 060	1 584	203 788	188	57	0	2 189	58 122	148 100
4. kvartil . . .	295 133	1 491	10 687	307 311	0	41	0	4 384	73 082	239 654
Par med barn, yngste barn 0-6 år	161 390	1 959	4 568	167 917	7 162	1 910	360	- 1 369	40 930	135 050
1. kvartil . . .	116 913	1 961	4 156	123 030	8 477	2 280	602	-17 315	22 487	94 587
2. kvartil . . .	136 454	2 580	1 955	140 989	7 368	1 961	239	1 876	35 079	117 354
3. kvartil . . .	166 004	2 280	3 562	171 846	6 482	1 746	269	1 828	44 694	137 477
4. kvartil . . .	226 407	1 010	8 619	236 036	6 317	1 654	332	8 149	61 528	190 960
Par med barn, yngste barn 7-19 år	203 752	5 570	5 042	214 364	5 513	1 844	122	5 761	58 931	168 673
1. kvartil . . .	130 448	6 631	3 789	140 868	6 852	2 316	198	59	32 949	117 344
2. kvartil . . .	178 946	6 665	3 006	188 617	5 489	1 866	166	1 768	50 540	147 366
3. kvartil . . .	215 656	6 692	4 256	226 604	5 131	1 712	78	2 527	63 679	172 373
4. kvartil . . .	289 955	2 280	9 126	301 361	4 580	1 482	45	18 733	88 550	237 651
Par, 45-66 år, uten barn	147 151	20 569	5 653	173 373	0	29	94	5 279	48 667	130 108
1. kvartil . . .	59 122	29 839	2 959	91 920	0	0	233	2 546	17 680	77 019
2. kvartil . . .	117 214	22 904	3 105	143 223	0	28	67	3 610	35 992	110 936
3. kvartil . . .	166 685	17 253	6 507	190 445	0	38	53	2 605	57 534	135 607
4. kvartil . . .	245 062	12 323	10 011	267 396	0	52	23	12 086	83 025	196 532
Enslige og par uten barn, 67-79 år	15 444	54 215	6 061	75 720	0	1	505	2 065	10 861	67 430
1. kvartil . . .	995	41 668	612	43 275	0	0	352	484	1 108	43 003
2. kvartil . . .	2 554	45 446	2 647	50 647	0	0	1 035	1 753	3 100	50 335
3. kvartil . . .	12 256	62 949	4 867	80 072	0	0	505	2 200	10 549	72 228
4. kvartil . . .	46 226	66 890	16 193	129 309	0	4	121	3 831	28 830	104 435

Tabell 7.6 Ulike typer inntekt i prosent av gjennomsnitt for alle husholdninger for inntektskvartilgrupper innen bestemte typer husholdninger. 1982. Prosent

	Lønns- og næringsinntekt	Lønns- og næringsinntekt, trygd	Bruttoinntekt	Bruttoinntekt ÷ skatt	Bruttoinntekt ÷ skatt + visse overføringer ¹
Alle	100	100	100	100	100
Enslige 16-66 år	57	57	57	55	56
1. kvartil	10	19	19	23	19
2. kvartil	40	46	45	46	45
3. kvartil	73	67	66	62	64
4. kvartil	104	95	97	88	95
Par, 16-44 år, uten barn	146	132	130	130	127
1. kvartil	68	65	64	68	63
2. kvartil	123	115	112	110	110
3. kvartil	158	141	137	131	134
4. kvartil	234	207	207	211	202
Par med barn, yngste barn 0-6 år	128	114	113	114	116
1. kvartil	93	83	83	91	88
2. kvartil	108	97	95	95	99
3. kvartil	132	117	116	114	118
4. kvartil	180	159	159	157	160
Par med barn, yngste barn 7-19 år	162	146	144	140	146
1. kvartil	104	96	95	97	99
2. kvartil	142	129	127	124	129
3. kvartil	171	155	153	147	153
4. kvartil	230	204	203	192	202
Par, 45-66 år, uten barn	117	117	117	112	114
1. kvartil	47	62	62	67	60
2. kvartil	93	98	96	97	94
3. kvartil	132	128	128	120	125
4. kvartil	195	180	180	166	176
Enslige og par, 67-79 år, uten barn	12	49	51	58	50
1. kvartil	1	30	29	38	29
2. kvartil	2	33	34	43	34
3. kvartil	10	52	54	63	53
4. kvartil	37	79	87	90	85

¹ Barnetrygd, forsørgelsesstønad og bostøtte.

Tabell 7.7. Andel av ulike typer husholdninger med to eller flere inntektstakere. 1982. Prosent

	Par 16-44 år uten barn	Par med barn		Par 45-66 år uten barn	Par 67-79 år uten barn
		Yngste barn 0-6 år	Yngste barn 7-19 år		
Alle	96	77	93	84	100
1. kvartil	92	56	85	68	99
2. "	100	77	94	81	100
3. "	100	85	95	93	100
4. "	93	93	100	95	100

For å unngå at inntektstakere som bidrar svært lite til husholdningens inntekter skal telle med, skal vi bruke tallet på inntektstakere med minst 40 000 kroner i bruttoinntekt. For alle husholdningstyper (tabell 7.8) var andelen husholdninger med flere "hovedinntektstakere" i 1. kvartil liten. Særlig liten var andelen blant småbarnsfamilier og blant par, 45-66 år, uten barn. Blant yngre

par uten barn og i husholdninger med bare større barn var andelen husholdninger med flere "hovedinntektstakere" stor allerede fra 2. kvartil. Blant småbarnsfamiliene økte andelen husholdninger med flere "hovedinntektstakere" jevnt med om lag 25 prosent fra nesten 0 prosent i 1. kvartil til 75 prosent i 4. kvartil.

Tabell 7.8. Andel av ulike typer husholdninger med to eller flere inntektstakere med kr 40 000 eller mer i bruttoinntekt. 1982. Prosent

	Par 16-44 år uten barn	Par med barn		Par 45-66 år uten barn	Par 67-79 år uten barn
		Yngste barn 0-6 år	Yngste barn 7-19 år		
Alle	76	37	65	50	16
1. kvartil	24	2	28	11	0
2. "	81	23	64	33	2
3. "	97	47	78	68	17
4. "	90	75	89	87	45

Dette tyder på at variasjoner i omfanget av markedsarbeid er en viktig faktor for inntektsulikheten innen de enkelte husholdningstyper, særlig for småbarnsfamilier og for middelaldrende par uten barn.

For å få et uttømmende bilde av den betydning variasjoner i husholdningenes arbeids-

innsats har for fordelingen av husholdningsinntekt, måtte en ha opplysninger om antall timer husholdningsmedlemmene arbeidet i det året vi har inntekter for. Vi mangler slike opplysninger.

Vi har opplysninger om arbeidstid pr. uke kort etter utløpet av inntektsåret (1. kvartal).

Vi har tidligere brukt gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid for par til å belyse hva variasjoner i markedsarbeid betyr for inntektsforskjeller mellom ulike typer husholdninger. Vi finner det rimelig å anta at forholdet mellom gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid for ulike typer av husholdninger ligger nær forholdet mellom de gjennomsnittlige arbeidstider pr. år for disse.

Her skal vi imidlertid sammenlikne gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid i kvartilgrupper innen en bestemt type husholdninger, kvartilgrupper som er avgrenset på grunnlag av inntektene året før det tidspunkt den ukentlige arbeidstid er registrert. Det er en del problemer forbundet med å gjøre det. Arbeidsinnsatsen og dermed arbeidsinntekten er ikke stabil for de enkelte husholdninger. En del av de husholdninger som i 1982 befant seg i ytterpunktene av inntektsfordelingen, vil et senere år befinne seg nærmere gjennomsnittet. En del av husholdningene som i 1982 tilhørte lavinntektsgruppen, ville

f.eks. hatt lav arbeidsinntekt på grunn av forhold av mer midlertidig karakter.

En må derfor regne med at gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid på intervjutidspunktet for husholdninger i laveste og høyeste inntektsgruppe ligger nærmere gjennomsnittet enn tilfellet er for gjennomsnittlig årlig arbeidstid i det året inntektene gjelder for. Forskjellen mellom gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid i de fire kvartiler (tabell 7.9.) vil altså underverdere forskjellen i omfanget av markedsarbeid i inntektsåret.

En må også være oppmerksom på at timetalene i tabell 7.9. er gjennomsnitt for alle. De vil derfor både avspeile andelen yrkesaktive og arbeidstid for de yrkesaktive.

Variasjonen i samlet ukentlig arbeidstid mellom innteksgruppene innen en husholdningstype er større enn variasjonen i arbeidstid mellom ulike typer husholdninger (tabell 7.9, jf. tabell 6.3).

Tabell 7.9. Gjennomsnittlig arbeidstid pr. uke for gifte/samboende menn og kvinner i ulike typer husholdninger og kvartilgrupper. 1983. Timer

	1. kvartil	2. kvartil	3. kvartil	4. kvartil
Par, 16-44 år, uten barn				
Menn og kvinner	51	64	74	81
Menn	36	37	38	45
Kvinner	14	26	36	36
Par med barn, yngste barn 0-6 år				
Menn og kvinner	52	54	58	76
Menn	44	43	43	52
Kvinner	7	11	15	24
Par med barn, yngste barn 7-19 år				
Menn og kvinner	53	60	64	73
Menn	39	42	40	45
Kvinner	13	18	23	28
Par, 45-66 år, uten barn				
Menn og kvinner	27	43	51	65
Menn	23	29	36	39
Kvinner	4	14	15	26

Det er blant barnefamiliene variasjonen i samlet ukentlig arbeidstid mellom lav- og høyinnteksgruppene er minst. Arbeidstiden i 4. kvartil er her 40-50 prosent (24 timer) høyere enn i 1. kvartil. Størst variasjon i samlet ukentlig arbeidstid er det blant middelaldrende par uten barn. Denne store variasjon skyldes at yrkesprosentene for middelaldrende par varierer ganske betydelig mellom kvartilene, også for menn.

Vi skal gjøre en *beregning* av hvor mye forskjeller i samlet arbeidstid mellom innteksgruppene betyr for forskjeller i arbeidsinntekt. Vi forutsetter da at de relative forskjeller mellom innteksgruppene i samlet ukentlig arbeidstid er lik de relative forskjeller i samlet arbeidstid i løpet av innteksåret. Videre forutsetter vi at "timelønnen" i en innteksgruppe er uendret selv om en "øker" arbeidstiden.

Dersom småbarnsfamiliene med lavest inntekt (1. kvartil) hadde hatt like lang arbeidstid som småbarnsfamiliene med høyest inntekt, ville forskjellen i arbeidsinntekt under forutsetningene ovenfor ha blitt redusert fra 110 000 til det halve, og arbeidsinntektene for gruppen med lavest inntekt ville økt fra ca. 50 til ca. 75 prosent av arbeidsinntektene i gruppen med høyest inntekt blant småbarnsfamiliene.

For husholdninger med bare større barn ville samme ukentlige arbeidstid for ektefellene i laveste innteksgruppe som i høyeste innteksgruppe bety at forskjellen i arbeidsinntekt mellom de to innteksgruppene ble redusert fra ca. 160 000 til ca. 110 000 kr. Arbeidsinntekten for laveste innteksgruppe ville da øke fra ca. 45 til vel 60 prosent av arbeidsinntekten i høyeste innteksgruppe.

For yngre par uten barn ser det ut til at det fortsatt vil være en betydelig forskjell i arbeidsinntekt selv etter en utjamning av arbeidstiden mellom innteksgruppene. For yngre par uten barn vil en utjamning av samlet ukentlig arbeidstid mellom innteksgruppene under forutsetningene ovenfor føre til at forskjellen i arbeidsinntekt mellom 1. og 4. kvartil reduseres fra ca. 210 000 kr. til ca. 160 000 kr. Arbeidsinntekten for laveste innteksgruppe ville etter en utjamning i

arbeidstiden fortsatt bare utgjøre 46 prosent av arbeidsinntekten i høyeste innteksgruppe.

Som nevnt ovenfor, må vi regne med at forskjellen i ukentlig arbeidstid mellom innteksgruppene undervurderer forskjellen i arbeidstid over innteksåret. Denne undervurderingen vil antakelig være større for husholdningstyper der det er stor ustabilitet i tilknytningen til arbeidsmarkedet. Vi vet ikke om denne ustabiliteten er større blant yngre og middelaldrende par uten barn enn blant barnefamiliene.

Det er også andre usikkerhetsmomenter knyttet til tallene i tabell 7.9. Timetallene i denne tabellen gir samlet arbeidstid for par. Arbeidsinntekten som sammenliknes, er husholdningens arbeidsinntekt. Voksne barn vil også bidra til husholdningens samlede arbeidsinntekt. De opplysninger vi har om gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid for personer som ikke er gift/samboende, viser at deres arbeidsinnsats i ulike husholdningstyper i gjennomsnitt er liten (i de aller fleste grupper av husholdninger bidrar de med under 2-3 timer pr. uke). Dessuten er forskjellene små mellom innteksgruppene innen en husholdningstype. Bidraget til husholdningenes arbeidsinntekt fra voksne barn vil derfor bare kunne forklare en liten del av forskjellen i arbeidsinntekt mellom innteksgruppene innen de ulike typer husholdninger.

Det finnes andre svakheter når en sammenholder arbeidstid og arbeidsinntekt i ulike kvartilgrupper. Tallet på observasjoner i kvartilgruppene er forholdsvis lite for en del husholdningstyper, og dermed blir tallene for arbeidstid og arbeidsinntekt nokså usikre. Det er særlig grunn til å peke på at usikkerheten som knytter seg til arbeidsinntekt er stor i 4. kvartil. Det skyldes at husholdningene med de største arbeidsinntektene konsentreres her. Muligheten av ekstreme arbeidsinntekter i kombinasjon med få observasjoner innebærer stor usikkerhet i tallene for gjennomsnittlig arbeidsinntekt. (Blant yngre par uten barn i 4. kvartil betyr en husholdning at gjennomsnittlig arbeidsinntekt øker med ca. 50 000 kroner.)

Arbeidsinntekter som blir unndratt beskatning, innebærer også et usikkerhetsmoment. Vi antar at den arbeidstiden som blir oppgitt, også omfatter "svart arbeid". Hvis arbeidsinntekt unndras i varierende grad i de fire inntektsgruppene, vil det naturligvis føre til et feilaktig inntrykk av hvilken betydning forskjeller i arbeidstid har for forskjellen i arbeidsinntekt mellom inntektsgruppene. Hvis f.eks. en forholdsvis større del av arbeidsinntekten unndras beskatning i 1. og 2. enn i 3. og 4. kvartil, vil det naturligvis

føre til at inntekten pr. arbeidstime blir sterkere undervurdert i 1. og 2. kvartil enn i 3. og 4. kvartil.

Til tross for alle disse usikkerhetsmomentene virker det likevel rimelig å konkludere at en utjamning av arbeidstiden i de fire inntektsgrupper vil bety at forskjellen i arbeidsinntekt mellom laveste og høyeste inntektsgruppe blir vesentlig redusert. Reduksjonen ser ut til å bli størst for småbarnsfamiliene, og minst for yngre par uten barn.

8. Formue og ulikhet i levestandard

8.1. Innledning

En av vanskene med å bruke inntekt som mål på levestandard, er at observasjonene er begrenset i tid (ett år). Tidsbegrensete observasjoner av inntekt har svakheter på to måter. For det første ved at husholdningenes inntekter ofte kan variere en del, særlig i visse faser av husholdningers "liv". For det andre ved at det ikke tas hensyn til akkumulering av formue, bl.a. fra inntekter i tidligere år.

Variasjoner i den enkelte husholdnings inntekt fra det ene år til det andre, er ikke noe problem når en sammenlikner gjennomsnitt for brede grupper av husholdninger. Dersom en derimot sammenlikner husholdninger gruppert på grunnlag av husholdningsinntekt (f.eks. kvartilgrupper), kan det reises innvendinger mot å foreta sammenlikninger av levestandard mellom slike grupper. Dersom det var liten sammenheng mellom husholdningenes inntekt i to påfølgende år, ville det være mye mindre rimelig å betrakte kvartilgrupperingen som en gruppering etter levestandard, enn dersom husholdningene hadde samme plassering i kvartilgrupperingen fra ett år til et annet.

Inntekt i tidligere perioder vil ha betydning i den grad den er akkumulert som formue. Formuen har betydning for folks levekår på i hvert fall to måter.

For det første vil investeringer som tidligere er gjort i kapitalgoder som bolig, bil, TV osv., representere en bruksverdi for husholdningen. Husholdninger som ennå ikke har skaffet seg slike goder, vil vanligvis ha et udekket behov for investeringer og dermed

et større behov for inntekt. Dette vil særlig gjelde husholdninger i en etableringsfase.

For det andre vil husholdningen kunne tære på formuen, særlig dersom ikke all formue er bundet i f.eks. bolig og bil, men delvis består i bankinnskudd, verdipapirer o.l. Særlig for husholdninger med varierende inntekt vil likvid formue kunne bidra til å utjevne svingningene i levestandard.

8.2. Mål for formue

Formuesopplysningene i inntekts- og formuesundersøkelsen er beheftet med betydelige mangler. De største problemene knytter seg til formuesfastsettelse av realkapital. Dels blir realkapital ofte verdsatt lavt, det gjelder f.eks. bolig og fritidshus, dels er det betydelige fradrag i verdi (f.eks. av innbo og løsøre). Verdifastsettelsen, f.eks. av boliger varierer også sterkt (f.eks. med bosted, boligens alder og når den sist ble omsatt). Tolkningen av formuestallene blir også vanskelig fordi driftskapital for personlig næringsdrivende inngår i formuestallene. Endelig må en regne med at det er betydelige formuer som er plassert i realkapital, og som ikke blir oppgitt for beskatning.

Når det gjelder finanskapital, er problemene mindre. Her er verdsettingen et mindre problem. En må regne med at en del finanskapital ikke blir oppgitt til beskatning, men risikoen for at unndragelser blir oppdaget er antakelig større enn når realkapital unndras beskatning.

Vi skal bruke to formuesmål fra inntekts- og formuesundersøkelsen:

1. bruttoformue
2. bruttofinanskapital

Bruttoformuen er summen av husholdningens realkapital og finanskapital slik den blir verdsatt ved likningen, og før gjeld er trukket fra. Vi har valgt å bruke bruttoformue framfor nettoformue av to grunner. Forbruksverdien av de kapitalgoder husholdningen eier vil i høyere grad bli avspeilet av brutto- enn av nettoformue. En husholdning som både eier hus, hytte, bil og båt, men har stor gjeld og dermed liten nettoformue, vil likevel ha nytte av disse godene. For det andre vil liten nettoformue, som er et resultat av stor bruttoformue og stor gjeld, forutsette en betydelig økonomisk styrke. Med det skattesystem en hadde i 1982 var stor gjeld for mange skattemotivert, og på ingen måte et uttrykk for svak økonomi.

Bruttofinanskapital er summen av verdien av bankinnskott, ihendehaverobligasjoner, aksjer, kontanter, utestående fordringer, pantobligasjoner og andre gjeldsbrev og posten på selvangivelsen som heter "Annen skattepliktig formue". Ved likningen gis det et skattefritt fradrag i verdien av bankinnskott, ihendehaverobligasjoner og aksjer. Dette fradraget er imidlertid ikke trukket fra i beregningen av bruttofinanskapital.

Bruttofinanskapital er tatt med for å belyse den del av formuen som består av likvider som kan finansiere forbruk, eller som en kan anta forholdsvis lett kan gjøres likvid. Derfor omfatter bruttofinanskapital som den er definert her, ikke leieboerinnskott og gjenkjøpsverdi av livsforsikringspoliser som i formuesstatistikken er regnet som finanskapital. Hvor likvid finanskapitalen er vet en strengt tatt lite om. Likevel regner vi med at sammenlikning av bruttofinanskapital i ulike grupper av husholdninger vil gi et godt bilde av forskjeller i likvid formue.

8.3. Formue for ulike typer husholdninger

For å sammenlikne husholdninger med forskjellig levestandard, har vi delt husholdningene innen hver husholdningstype i fire like

store grupper (kvartilgrupper) etter størrelsen av inntekt etter skatt regnet pr. forbruksenhet. Vi skal her supplere det bildet vi har fått av forskjeller i levestandard ved å trekke inn formuesopplysninger.

Bruttoformue varierer mellom husholdningstypene først og fremst etter om husholdningen består av enslig eller par og etter husholdningens "alder".

Enslige i yrkesaktiv alder hadde lavest gjennomsnittlig bruttoformue, 70 000 kroner (enslige, 16-44 år, 45 000 og enslige, 45-66 år, 99 000 kroner). Middeldrende par uten barn hadde høyest gjennomsnittlig bruttoformue, vel 210 000 kroner. Pensjonistenes bruttoformue var forholdsvis beskjeden, vel 100 000 kroner (gjennomsnittlig bruttoformue for enslige pensjonister var 72 000 og for pensjonistektepar 145 000 kroner).

Både for enslige og for par var pensjonistenes formue lavere enn formuen til middeldrende par, men likevel høyere enn for de yngre enslige. At pensjonistene hadde lavere formue enn middeldrende par er antakelig dels et resultat av generasjonsforskjeller, den eldste generasjon har akkumulert formue i en periode med lavere inntekt. Dels er den antakelig et resultat av at formuen "brukes", f.eks. på grunn av overføringer til neste generasjon.

Tallene for bruttoformue omfatter også formue for selvstendige. Ser en bort fra disse, blir forskjellene mellom husholdningstypene noe mindre. Småbarnsfamiliene får da en bruttoformue på 183 000 kroner (se note 1 til tabell 8.1), husholdninger med bare større barn 174 000 kroner og middeldrende par uten barn 180 000 kroner.

Minst bruttofinanskapital hadde enslige forsørgere (32 000 kroner) og enslige i yrkesaktiv alder (43 000 kroner), størst bruttofinanskapital hadde middeldrende par uten barn (109 000 kroner). Pensjonistene hadde forholdsvis høy bruttofinanskapital (88 000 kroner). Som vi så hadde pensjonistene forholdsvis lav bruttoformue, den var halvparten av bruttoformuen for middeldrende par uten barn, mens bruttofinanskapitalen i disse to gruppene var omtrent like stor. Det

betyr at en forholdsvis liten del av formuen til pensjonistene er bundet i realkapital. Også for enslige i yrkesaktiv alder er største par-

ten av formuen finanskapital, det er lite formue som er bundet i realverdier.

Tabell 8.1. Bruttoformue og bruttofinanskapital i ulike inntektsgrupper innen enkelte typer husholdninger. 1982. Kroner

	Bruttoformue	Bruttofinanskapital	Tallet på husholdninger
Alle	155 400	73 800	1 963
Enslige, 16-66 år	70 400	43 000	328
1. kvartil	25 800	20 400	81
2. kvartil	45 500	34 000	82
3. kvartil	53 600	37 500	83
4. kvartil	157 100	79 900	82
Par, 16-44 år, uten barn	139 800	68 400	143
1. kvartil	65 400	43 900	35
2. kvartil	88 900	49 000	36
3. kvartil	89 100	43 700	36
4. kvartil	316 800	137 300	36
Enslige forsørgere	76 700	31 500	85
Par med barn, yngste barn 0-6 år	197 100 ¹	63 500 ¹	351
1. kvartil	263 800 ¹	67 500 ¹	88
2. kvartil	106 500	29 500	88
3. kvartil	153 500	56 700	88
4. kvartil	264 700	100 400	88
Par med barn, yngste barn 7-19 år	198 300	71 800	385
1. kvartil	148 400	54 400	96
2. kvartil	156 800	53 500	96
3. kvartil	175 500	58 700	97
4. kvartil	312 700	120 600	96
Par, 45-66 år, uten barn	212 100	108 600	260
1. kvartil	115 000	61 500	65
2. kvartil	141 100	75 300	65
3. kvartil	186 600	100 100	65
4. kvartil	404 500	196 900	65
Enslige og par uten barn, 67-79 år	106 500	88 300	297
1. kvartil	28 800	20 800	74
2. kvartil	56 200	58 700	75
3. kvartil	110 200	92 400	74
4. kvartil	231 900	181 700	74

¹ En husholdning hadde svært stor negativ inntekt etter skatt og stor formue. Uten denne husholdning blir tallene

	Bruttoformue	Bruttofinanskapital
Alle par med barn, yngste barn 0-6 år	155 700	52 900
1. kvartil	98 200	24 700

Blant barnefamiliene var om lag en tredjedel av formuen finanskapital. Den del av formuen som består av realverdier, er anslått til vel 100 000 kroner ved likningen, uten tvil først og fremst boligverdier.

Gir formuesopplysningene grunn til å endre på rangeringen av husholdningstyper etter gjennomsnittlig levestandard?

Når en tar hensyn til formue, innebærer det først og fremst et pluss i levestandard for de noe "eldre" husholdninger, både pensjonister og middelaldrende par uten barn. Disse har ikke minst en betydelig finanskapital.

Barnefamiliene har forholdsvis stor bruttoformue. Størsteparten av bruttoformuen består i realverdier, antakelig først og fremst bolig. Disse husholdningene har forholdsvis høy boligstandard, men boligene er i betydelig grad finansiert ved lån, særlig gjelder det småbarnsfamiliene (se tabell 4.1. om boutgifter).

Yngre par uten barn hadde høyest levestandard om en vurderte på grunnlag av inntekt. Dette blir dempet noe om en tar hensyn til formue. Disse husholdningene har bruttofinanskapital på nivå med barnefamiliene, mens formuen som er bundet i realverdier er mindre enn for barnefamiliene, men vesentlig større enn for enslige i yrkesaktiv alder.

8.4. Formue og ulikhet i inntekt i ulike husholdningstyper

Vi skal undersøke om sammenlikningene av levestandard på grunnlag av inntekt pr. forbruksenhet påvirkes vesentlig når en tar hensyn til formuesopplysningene.

Både for bruttoformue og bruttofinanskapital gjelder det at høyeste inntektsgruppe innen de ulike husholdningstyper skiller seg ut fra de øvrige inntektsgrupper med svært høye gjennomsnitt. Gjennomsnittlig bruttoformue i 4. kvartil er fra 1,7 (for småbarnsfamilier) til 3,6 (for yngre par uten barn) ganger høyere enn gjennomsnittet i 3. kvartil. Dette er vesentlig mer enn forskjellene i inntekt pr. forbruksenhet mellom 3. og 4. kvartil (disse

inntektene er i 4. kvartil 40-70 prosent høyere enn i 3. kvartil). Dette har antakelig sammenheng med at formue er skjevare fordelt enn inntekt. Ekstremt høye formuer vil påvirke kvartilgjennomsnittene sterkt og er antakelig konsentrert i 4. kvartil.

De relative forskjeller i bruttofinanskapital mellom 1. og 3. kvartil er vesentlig mindre enn de relative forskjeller i inntekt pr. forbruksenhet. Det er to unntak, nemlig småbarnsfamilier og pensjonister. Særlig blant de siste er forskjellene i bruttofinanskapital mellom 1. og 3. kvartil betydelige.

Vurdert på grunnlag av gjennomsnittlig formue ser det ut som om de forskjeller i levestandard vi har funnet på grunnlag av inntekt pr. forbruksenhet mellom 1., 2. og 3. kvartil, dempes noe for de fleste husholdningstyper. Forskjellen i levestandard mellom 4. kvartil og resten ser derimot ut til å øke.

8.5. Fordeling av formue og inntekt i ulike husholdningstyper

Inndelingen i kvartiler er basert på inntekt pr. forbruksenhet. En kan derfor ikke se bort fra at det kan være stor spredning i formuen innen en kvartilgruppe. Ett spørsmål er derfor om de høye formuene i høyeste inntektsgruppe innen de ulike husholdningstypene først og fremst er et resultat av at det forekommer noen få ekstremt høye formuer, eller om det er betydelig flere med høye formuer i høyeste inntektsgruppe enn i de øvrige inntektsgrupper.

Tabell 8.2. viser at den siste forklaringen på de høye gjennomsnittlige formuer i høyeste inntektsgruppe har mest for seg. Det gjelder særlig blant de yngre husholdninger. I disse er andelen med liten finansformue (under 10 000 kr) i 4. kvartil halvparten så stor som den tilsvarende andelen i 3. kvartil, og andelen med stor finansformue (100 000 kr og over) er om lag dobbelt så stor som i 3. kvartil. Blant de eldre husholdninger er forskjellene mellom 3. og 4. kvartil ikke så klare. Minst forskjell mellom 3. og 4. kvartil finner en blant middelaldrende par uten

barn. Her virker det mer sannsynlig at et lite antall høye formuer gir et bidrag av betyd-

ning til gjennomsnittlig formue i 4. kvartil.

Tabell 8.2. Andel av husholdninger i ulike inntektsgrupper innen enkelte typer husholdninger med liten og stor bruttoformue og bruttofinanskapital. 1982. Prosent

	Andel med bruttoformue			Andel med bruttofinanskapital			Tallet på husholdninger
	Under 10 000 kr	100 000 kr og over	500 000 kr og over	Under 10 000 kr	100 000 kr og over	500 000 kr og over	
Enslige, 16-66 år .	39	20	2	48	13	1	328
1. kvartil	57	7	0	62	6	0	81
2. kvartil	48	15	1	57	10	0	82
3. kvartil	37	17	0	49	13	0	83
4. kvartil	15	40	6	24	21	2	82
Par, 16-44 år,							
uten barn	20	36	4	31	16	2	144
1. kvartil	35	21	1	33	11	1	36
2. kvartil	26	32	1	47	19	0	36
3. kvartil	15	35	0	35	10	0	36
4. kvartil	1	58	13	9	23	6	36
Par med barn,							
yngste barn 0-6 år	10	54	5	37	13	1	351
1. kvartil	16	41	1	59	8	1	88
2. kvartil	13	49	1	41	6	0	88
3. kvartil	9	55	2	33	11	1	88
4. kvartil	2	71	14	16	26	3	88
Par med barn,							
yngste barn 7-19 år	2	65	7	34	20	2	385
1. kvartil	3	49	2	52	13	1	96
2. kvartil	2	57	2	36	15	1	96
3. kvartil	1	71	3	29	18	0	97
4. kvartil	1	83	17	19	33	5	96
Par, 45-66 år,							
uten barn	4	57	6	24	33	2	260
1. kvartil	7	34	3	40	20	1	65
2. kvartil	3	56	2	26	26	1	65
3. kvartil	2	63	3	18	39	1	65
4. kvartil	2	76	16	12	46	6	65
Enslige og par uten							
barn, 67-79 år . . .	25	30	3	34	29	2	297
1. kvartil	53	4	0	69	5	0	74
2. kvartil	30	17	0	32	22	0	75
3. kvartil	13	34	2	21	32	1	74
4. kvartil	3	65	11	13	57	6	74

Et annet spørsmål er om en blant husholdningene i 1. kvartil finner husholdninger med en betydelig formue. Betydelige formuer kan her tyde på at lavinntektsstatus er av midlertidig karakter. Blant de yngre husholdningene, kanskje særlig blant enslige i yrkesaktiv alder og blant småbarnsfamiliene er andelen med bruttofinanskapital på 100 000 kr og mer liten i 1. kvartil (5-10 prosent). Blant middelaldrende par uten barn i 1. kvartil er andelen noe høyere, 20 prosent. Dette gjelder imidlertid ikke generelt for eldre husholdninger. Blant pensjonistene i 1. kvartil finner en igjen en liten andel med høye formuer (5 prosent). Blant disse øker imidlertid andelen med høy formue sterkt fra 1. til 3. kvartil (fra 5 til 32 prosent).

Mens andelen med høy bruttofinanskapital øker når en går fra de yngre til de eldre husholdningene, gjelder dette ikke i samme grad for bruttoformue. Her finner en høyest andel med høy bruttoformue (100 000 kr og mer) i barnefamiliene og blant middelaldrende par uten barn. Selv i 1. kvartil blant barnefamiliene er andelen med høy bruttoformue betydelig, 40-50 prosent. Dette skyldes at barnefamiliene ofte eier sin bolig (se tabell 8.3).

8.6. Varige forbruksgoder og inntektsulikhet

Formuesopplysningene i skattestatistikken viser bare i begrenset grad den forbruksverdi varige forbruksgoder som f.eks. bolig, bil, fritidshus, båt, vaskemaskin og TV representerer. Ikke minst for bolig avspeiler formuesverdien ved skattelikningen i liten grad variasjoner i standard og i markedsverdi.

Vi skal derfor sammenlikne husholdningene etter den faktiske boligstandard, og også etter om de eier enkelte varige forbruksgoder som fritidshus, bil og telefon.

Bolig

Det er barnefamiliene (med unntak av enslige forsørgere) og middelaldrende par uten barn som oftest eier sin bolig. Selv blant småbarnsfamiliene var det om lag 2/3 som eide boligen selv, og om lag 80 prosent av

de to andre husholdningstypene. Lavest eierandel var det blant enslige i yrkesaktiv alder, der 28 prosent var eiere. Eierandelen varierer lite med inntekt i de eldre husholdningene. Størst variasjon med inntekt er det blant yngre par uten barn. I småbarnsfamiliene og blant enslige i yrkesaktiv alder skiller den mest velstående fjerdedelen seg ut med vesentlig høyere andel eiere.

Blant par med barn og middelaldrende par uten barn bodde 80-90 prosent i småhus, mot 60-70 prosent i de andre husholdningstypene.

Sammenlikner en standarden i form av bad og WC i boligen, og om beboelsesrommene er kalde og fuktige, er det klart at par med barn og middelaldrende par uten barn har høyest boligstandard. Det var bare 3-4 prosent som manglet bad og WC, som hadde boliger med fuktige beboelsesrom, og som hadde boliger der alle beboelsesrom var kalde. Dårligst standard har enslige i yrkesaktiv alder fulgt av pensjonistene og yngre par uten barn. Av de enslige i yrkesaktiv alder manglet 17 prosent bad og WC, mens om lag 10 prosent i de to andre husholdningstypene manglet dette. Nesten 10 prosent hadde kald bolig. Enslige forsørgere er en av de grupper som forholdsvis ofte bor i kald og fuktig bolig.

Trangboddheten varierer på en helt annen måte med husholdningstype. Trangboddheten er størst blant småbarnsfamilier og blant enslige under 67 år der snaut en fjerdedel bodde trangt. Blant familier med bare større barn er ca. en syvendedel trangbodde. Blant middelaldrende par uten barn er nesten ingen trangbodde. I de øvrige husholdningstypene bodde rundt 5 prosent av husholdningene trangt. Trangboddhet er ikke bare avhengig av boligens størrelse, den avhenger også av husholdningens størrelse. Likevel vil den avhenge av husholdningens økonomiske evne. Dette er naturligvis tydeligst for de grupper av husholdninger der trangboddheten i gjennomsnitt er størst.

Blant enslige i yrkesaktiv alder og blant småbarnsfamiliene varierte andelen som bodde trangt fra 40 prosent i laveste til under 10 prosent i høyeste inntektsgruppe. Også blant

husholdninger med bare større barn er den relative variasjon i trangboddhet stor, fra

snaut 25 prosent i laveste til 5 prosent i høyeste inntektsgruppe.

Tabell 8.3. Andel av husholdninger i ulike inntektskvartiler og husholdningstyper som bor i småhus og som eier sin bolig. 1983. Prosent

	Enebolig, vånings- hus	Småhus ellers	Eier	Boretts- lag o.l., leier med innskudd	Tallet på hus- hold- ninger
Alle	59	18	59	17	1 963
Enslige, 16-66 år	41	19	28	20	329
1. kvartil	51	13	27	4	82
2. kvartil	39	24	18	23	82
3. kvartil	40	17	19	29	83
4. kvartil	32	22	48	24	82
Par, 16-44 år, uten barn	43	23	36	25	144
1. kvartil	51	18	22	20	36
2. kvartil	41	23	37	32	36
3. kvartil	43	22	38	24	36
4. kvartil	43	29	52	27	36
Enslige forsørgere	44	23	40	33	86
Par med barn, yngste barn 0-6 år	63	20	64	15	352
1. kvartil	68	17	55	13	88
2. kvartil	63	18	60	14	88
3. kvartil	58	24	63	19	88
4. kvartil	64	22	78	13	88
Par med barn, yngste barn 7-19 år	76	14	81	13	385
1. kvartil	80	9	80	12	96
2. kvartil	70	15	77	15	96
3. kvartil	77	16	83	11	97
4. kvartil	77	13	84	12	96
Par, 45-66 år, uten barn	67	18	77	14	260
1. kvartil	76	11	76	11	65
2. kvartil	69	18	81	12	65
3. kvartil	63	20	78	13	65
4. kvartil	59	24	75	17	65
Enslige og par uten barn, 67-79 år	54	15	53	19	297
1. kvartil	64	10	51	10	74
2. kvartil	57	15	55	15	75
3. kvartil	51	19	48	22	74
4. kvartil	48	13	61	26	74

Tabell 8.4. Andel av husholdninger i ulike inntektskvartiler og husholdningstyper som bor trangt, i bolig uten bad og WC og i bolig med kalde og fuktige rom. 1983. Prosent

	Andel som bor trangt ¹	Andel som bor i bolig uten bad og WC	Andel som bor i		Tallet på husholdninger
			Kald bolig	Fuktig bolig	
Alle	13	8	6	4	1 963
Enslige, 16-66 år	23	17	9	5	329
1. kvartil	40	28	11	5	82
2. kvartil	27	21	10	9	82
3. kvartil	18	15	5	5	83
4. kvartil	9	6	9	1	82
Par, 16-44 år uten barn	4	9	8	9	144
1. kvartil	6	12	10	10	36
2. kvartil	4	18	9	14	36
3. kvartil	5	11	8	7	36
4. kvartil	0	1	4	1	36
Enslige forsørgere	7	8	9	11	86
Par med barn, yngste barn					
0-6 år	24	3	4	4	352
1. kvartil	41	5	6	6	88
2. kvartil	28	4	3	6	88
3. kvartil	19	2	6	1	88
4. kvartil	7	2	3	2	88
Par med barn, yngste barn					
7-19 år	13	3	1	3	385
1. kvartil	23	7	2	3	96
2. kvartil	13	2	1	2	96
3. kvartil	11	3	1	3	97
4. kvartil	5	0	1	3	96
Par, 45-66 år uten barn	1	4	4	4	260
1. kvartil	2	8	5	4	65
2. kvartil	2	6	5	4	65
3. kvartil	0	1	4	3	65
4. kvartil	2	1	1	2	65
Enslige og par uten barn,					
67-79 år	5	11	8	4	297
1. kvartil	7	20	11	4	74
2. kvartil	7	14	10	3	75
3. kvartil	2	7	10	5	74
4. kvartil	5	3	2	4	74

¹ Antall beboelsesrom er mindre enn antall personer. Enpersonhusholdninger bor trangt hvis de bare har ett rom.

Tabell 8.5. Andel av husholdninger i ulike inntektskvartiler og husholdningstyper med fritidshus, bil og telefon. 1983. Prosent

	Eier fritidshus	Disponerer bil	Har telefon	Tallet på husholdninger
Alle	22	72	76	1 963
Enslige, 16-66 år	14	47	47	329
1. kvartil	10	26	36	82
2. kvartil	9	37	41	82
3. kvartil	16	51	43	83
4. kvartil	22	77	68	82
Par, 16-44 år				
uten barn	15	90	64	144
1. kvartil	7	77	50	36
2. kvartil	17	94	66	36
3. kvartil	14	93	62	36
4. kvartil	22	96	80	36
Enslige forsørgere ..	10	63	58	86
Par med barn,				
yngste barn 0-6 år ..	15	95	77	352
1. kvartil	13	95	60	88
2. kvartil	15	95	76	88
3. kvartil	12	93	85	88
4. kvartil	20	97	89	88
Par med barn,				
yngste barn 7-19 år .	32	95	87	385
1. kvartil	25	92	77	96
2. kvartil	28	95	85	96
3. kvartil	34	96	89	97
4. kvartil	42	99	98	96
Par, 45-66 år				
uten barn	40	84	90	260
1. kvartil	26	68	81	654
2. kvartil	45	81	91	65
3. kvartil	43	91	94	65
4. kvartil	47	95	96	65
Enslige og par uten				
barn, 67-79 år	18	30	89	297
1. kvartil	13	13	85	74
2. kvartil	12	22	87	75
3. kvartil	25	40	90	74
4. kvartil	25	50	94	74

Tar en hensyn til både standard og romslighet, er det klart at det er enslige i yrkesaktiv alder som bor dårligst. Blant disse husholdningene er det høyest andel som bor trangt og har lav boligstandard. Best bor middelaldrende par uten barn, få har dårlig standard og nesten ingen bor trangt. Også husholdninger med bare større barn bor bra. For de øvrige husholdningstyper er det enten betydelige andeler som bor trangt - småbarnsfamiliene, eller betydelige andeler med dårlig standard - pensjonister, enslige forsørgere og yngre par uten barn.

Varige forbruksgoder

Telefon, bil og til dels også fritidshus er mindre kapitalkrevende enn bolig. For telefon er utgiftene i første rekke knyttet til driften og husholdningene kan regulere sine driftsutgifter etter den økonomiske evnen. Den enkle registreringen av om husholdningen disponerer bil gir få holdepunkter for å vurdere utgiftsbelastning. Variasjonene i utgifter til bilhold vil uten tvil variere sterker med husholdningens økonomiske evne enn disposisjon over bil.

Vurdert ut fra markedsverdien av fritidshus kunne en tro at fritidshus representerer en betydelig investering og en stor utgiftspost. På samme måte som for bolig, er dette ikke riktig i alle tilfelle. Det er antakelig også et par forhold som bidrar til å redusere investeringsbehovet og utgiftene mer for fritidshus enn for bolig. For det første er det forholdsvis utbredt at det er flere eiere til et fritidshus. For det andre er det antakelig mer vanlig at fritidshus enn at bolig overdras barn som forskudd på arv.

En må anta at høy prioritering av et gode innen visse husholdningstyper fører til at de fleste skaffer seg godet, nesten uansett økonomisk evne.

Bil er antakelig høyt prioritert i parhusholdninger, særlig blant par med barn. Med unntak for enslige forsørgere, der om lag 2/3 hadde bil, hadde nesten alle barnefamilier bil, og andelen med bil varierer ikke med økonomisk evne. Langt på vei gjelder det samme for yngre par uten barn. Størst variasjon i tilgang til bil finner en blant pensjonister og blant enslige i yrkesaktiv alder. Her spiller antakelig både prioritering (behov), økonomisk evne, og for pensjonistene de fysiske muligheter for bilbruk inn.

Det å ha telefon varierte med økonomisk evne for de fleste grupper av husholdninger, for de yngre husholdningene med ca. 30 prosentpoeng, mindre for de eldre husholdningene. Blant pensjonistene var det omtrent ingen variasjon, noe som antakelig både avspeiler et stort behov og ordninger med støtte til telefon.

Det var middelaldrende par, både med og uten barn, som oftest hadde fritidshus. Det er forståelig, både fordi disse husholdningene er gjennom etableringsfasen og fordi flere vil ha arvet eller fått forskudd på arv.

Fritidshus er antakelig ikke høyt prioritert om en sammenlikner med bolig eller bil. En kunne derfor tro det ville variere sterkt med økonomisk evne om husholdningen eier fritidshus. Stort sett synes imidlertid økonomisk evne å bety mindre for om husholdningen eier fritidshus, enn for om de har bil og telefon.

Som en oppsummering kan en kanskje si at økonomisk evne stort sett er av betydning for om en har disse godene. Enkelte goder kan i enkelte husholdningstyper være så høyt prioritert at det ikke finnes variasjon med økonomisk evne. For fritidshus synes variasjonsmønsteret med økonomisk evne å bli komplisert av andre faktorer, kanskje av arv og forskudd på arv.

9. Noen hovedtall for utviklingen i husholdningers økonomi 1982 - 1986

Resultatene så langt bygger i hovedsak på inntekts- og formuesopplysningene for året 1982, resultatene er altså nærmere 10 år gamle. Nå viser det seg ofte at selv om inntekts- og formuesnivået endrer seg forholdsvis raskt, så vil strukturelle forhold som f.eks. forholdet mellom inntektsnivået i ulike grupper endre seg vesentlig langsommere.

Vi skal undersøke hvilke endringer som har skjedd når det gjelder slike mer strukturelle forhold i perioden 1982 - 1986. Analysen av inntektene i 1986 bygger på tilsvarende måte som analysen av inntektene i året 1982 på likningsopplysninger for de husholdninger som inngår i utvalget til Levekårsundersøkelsen i 1987. Det betyr at en i tillegg til den usikkerhet som skyldes at resultatene bygger på et utvalg får en usikkerhet knyttet til at en mangler opplysninger fra vel 20 prosent av utvalget. Det er imidlertid rimelig å anta at eventuelle skjevheter som skyldes frafallet vil være stort sett de samme på to såpass nærliggende tidspunkter, og at endringer derfor vil kunne være pålitelige.

9.1. Levestandard for ulike husholdningstyper

Utviklingen i levestandard for de ulike typer husholdninger kan belyses på flere forskjellige måter. Det er her viktig å bruke metoder som er ganske robuste for usikkerhetene i materialet. Vi har derfor valgt å presentere rangeringen av de ulike husholdningstyper etter gjennomsnittlig inntekt etter skatt regnet pr. forbruksenhet. Materialet kan neppe betraktes som sikkert nok til at det er meningsfullt å sammenlikne vekst i realinntekt i perioden.

Hovedkonklusjonen er at rangeringen av de ulike husholdningstyper har endret seg svært lite fra 1982 til 1986. Resultatene viser at bare eldre enslige og enslige forsørgere har byttet plass. Både i 1982 og i 1986 hadde imidlertid de to gruppene nokså lik levestandard. Inntektsundersøkelsene viser ikke noen nedgang i relativ levestandard for eldre enslige når en bruker disponibel inntekt pr forbruksenhet som mål. En bør derfor ikke legge for stor vekt på denne endringen.

Den store nedgang i relativ levestandard som figuren viser for yngre par uten barn under 20 år kunne lett lede til den konklusjon at det var blitt mindre forskjell på den gjennomsnittlige levestandard for de ulike husholdningstypene. Dette er imidlertid neppe tilfellet. I utvalget av yngre par uten barn inngår i 1982 en husholdning med svært høy inntekt etter skatt regnet pr forbruksenhet. Ser en bort fra denne blir den relative levestandard for denne typen husholdninger 127 (og ikke 138 som figuren viser). Den relative levestandard for yngre par uten barn har altså gått noe ned i perioden. Nedgangen svarer godt til det inntektsundersøkelsene viser for denne gruppen når en bruker disponibel inntekt pr forbruksenhet.

Resultatene tyder på at det er de husholdningstyper som har gjennomsnittlig levestandard i "mellomsjiktet" som har forbedret sin relative posisjon. Det er barnefamilie og enslige under pensjonsalder. Dette er store husholdningsgrupper som utgjør om lag to tredjedeler av husholdningene i utvalget. At det er såpass store grupper av husholdninger som har hatt en levestandardsutvikling over gjennomsnittet betyr naturligvis at disse husholdningene har hatt stor innvirkning på gjen-

nomsnittet for alle husholdninger, og får dermed også større innvirkning på den relative posisjon til de øvrige grupper av husholdninger.

Resultatene tyder på at for de husholdninger som hadde dårligst levestandard, nemlig enslige og par i alderen 67-79 år og enslige forsørgere, har utviklingen fra 1982 til 1986 ført til at avstanden til husholdningstyper med høyere gjennomsnittlig levestandard er blitt større.

Forbedringen i barnefamiliens relative posisjon kan antakelig føres tilbake til at sysselsettingen og i noen grad også den samlede arbeidstiden har økt i disse husholdninger. Det er vanskeligere å påvise dette for de enslige.

9.2. Levestandard og forsørgelse

Over en lengre periode har det skjedd en utvikling i retning av at det er blitt stadig flere husholdninger med mer enn en inntektstaker. Det er derfor naturlig å reise spørsmålet om økningen i levestandard for barnefamiliene, både absolutt og relativt, har skjedd utelukkende ved at det er blitt en større andel av barnefamiliene som har mer enn en inntekt, mens de barnefamiliene som fortsatt bare har en inntektstaker sakker akterut i forhold til andre barnefamilier og kanskje også i forhold til andre grupper av husholdninger.

For nesten alle typer husholdninger har det blitt mer vanlig med flere inntektstakere i husholdningen. Bare for yngre par uten barn under 20 år og for enslige forsørgere synes andelen husholdninger med flere inntektstakere å ha holdt seg uendret. For andre par uten barn og for barnefamiliene har andelen husholdninger med flere inntektstakere økt med vel 10 prosent.

For barnefamiliene skjedde økningen i andelen flerinntektshusholdninger samtidig med en økning i den relative levestandard for disse husholdningene. For par uten barn derimot var det stabilitet eller nedgang i relativ levestandard til tross for stabilitet eller en liten økning i andelen flerinntektshusholdninger. For barnefamiliene er det altså mulig at den relative levestandard har gått ned både for eninntektshusholdninger og for flerinntekts-

husholdninger selv om den relative levestandard for barnefamiliene under ett har økt. For yngre par uten barn derimot må det ha vært en nedgang i relativ levestandard for husholdninger med én og/eller for husholdninger med flere inntektstakere.

Resultatene tyder på at den relative levestandard er omtrent uendret både for småbarnsfamiliene med én og med flere inntektstakere. Småbarnsfamilier med flere inntektstakere har en inntekt etter skatt regnet pr forbruksenhet som var 40 prosent høyere enn i småbarnsfamilier med bare én inntektstaker i 1982. Denne forskjellen har muligens gått litt ned fram mot 1986.

For husholdninger med bare større barn har den relative levestandard økt litt for husholdninger med én inntektstaker mens det ikke har skjedd noen endring for husholdninger med flere inntektstakere. I 1986 hadde disse en inntekt etter skatt regnet pr. forbruksenhet som bare var om lag 25 prosent høyere enn for husholdninger med en inntektstaker i denne gruppen. Økningen i barnefamiliens relative levestandard ser altså ut til først og fremst å skyldes at en større andel av husholdningene har flere inntektstakere.

For yngre par uten barn er det en klar nedgang i relativ levestandard både for husholdninger med én og for husholdninger med flere inntektstakere. Likevel er forholdet mellom levestandarden for husholdningene med én og flere inntektstakere omtrent uendret. Husholdningene med flere inntektstakere har vel 60 prosent høyere levestandard enn husholdningene med én inntektstaker. Dette er den største forskjellen i levestandard en finner blant parhusholdningene.

9.3. Ulikhet i levestandard

Vi har tidligere sett at barnefamiliene og enslige under pensjonsalder har hatt en noe gunstigere inntektsutvikling enn andre husholdningstyper. For barnefamiliene har vi vært inne på at dette kan skyldes at arbeidsinnsatsen har økt i disse husholdningene.

Tallene for ulikhet innen de enkelte husholdningstyper viser at det nettopp blant enslige

Tabell 9.2. Inntekt etter skatt regnet pr. forbruksenhet for par med og uten barn med en eller flere inntektstakere. Gjennomsnittlig inntekt etter skatt regnet pr. forbruksenhet for alle husholdninger = 100. 1982 og 1986

	1982		1986	
	En inntektstaker	Flere inntektstakere	En inntektstaker	Flere inntektstakere
Par uten barn 0-19 år				
16-44 år	94	154	85	137
45-66 år	99	140	97	134
Par med barn, yngste barn				
0-6 år	75	105	76	104
7-19 år	81	108	85	107

Tabell 9.3. Gjennomsnittlig inntekt etter skatt regnet pr. forbruksenhet i inntektskvartilgrupper for ulike typer husholdninger. Gjennomsnittlig inntekt etter skatt pr. forbruksenhet for alle husholdninger = 100. 1982 og 1986

	Alle	1. kvartil	2. kvartil	3. kvartil	4. kvartil
Enslige 16-66 år					
1982	106	46	89	118	171
1986	111	44	91	121	189
Enslige og par uten barn, 67-79 år					
1982	83	54	66	85	127
1986	78	50	62	76	119
Par uten barn 0-19 år					
Par 16-44 år					
1982	138	71	110	137	234 ¹
1986	122	67	111	134	180
Par 45-66 år					
1982	119	72	102	126	178
1986	118	71	98	124	177
Par med barn 0-19 år					
Yngste 0-6 år					
1982	86	56	73	89	126
1986	89	55	75	92	135
Yngste 7-19 år					
1982	98	65	85	102	143
1986	102	66	87	105	148

¹ Dersom en ser bort fra en husholdning med meget høy inntekt etter skatt regnet pr. forbruksenhet blir tallet 186 i stedet for 234.

10. Sammendrag og diskusjon

Husholdningenes levestandard, utviklingen i denne, forskjeller i levestandard over husholdningenes livsløp og ulikhet i fordelingen av levestandard er tema for analysen.

I den offentlige debatt om inntektsfordeling er det de personlige inntekter som har fått størst oppmerksomhet. Debatten om fordeling av husholdningenes inntekter skjer først og fremst i forbindelse med utforming av skatte- og overføringssystemer. Men også i forbindelse med diskusjon om f.eks. barnetilsyn, boligfinansiering, befolkningsutvikling kommer synspunkter på fordeling av husholdningenes levestandard inn.

Inntektsfordelingsspørsmål er mest framtrædende i forbindelse med lønns- og inntektsforhandlinger for ulike grupper av lønnstakere, bønder, fiskere, pensjonister m.v. Likevel blir individenes levestandard i første rekke bestemt av husholdningens inntekter. Selv om husholdningenes inntekter naturligvis påvirkes av det som skjer i lønns- og inntektsforhandlinger, er det mange andre forhold som virker inn på husholdningenes inntekter og medlemmenes levestandard. Husholdningenes inntekter er resultat av tilpasningene i husholdningene til det som skjer i inntektsforhandlinger, arbeidsmarked, trygdesystem, skattesystem m.v.

Vi skal peke på en del forhold som har ført til endringer med hensyn til hvor avhengig den enkeltes levestandard er av husholdningen og endringer i forhold som påvirker fordelingen av levestandard mellom husholdninger.

På grunn av bedre sysselsettingsmuligheter og bedre overføringer er husholdningenes rolle som forsørgere for voksne yrkespassive kraftig

redusert. Den enkelte er økonomisk mer uavhengig gjennom egne arbeids- eller trygdeinntekter. Dette er en del av bakgrunnen for økningen i antall enpersonhusholdninger og nedgangen i flerfamiliehusholdninger.

Oppsplittingen av husholdninger har antakelig ført til at de enkelte livsløpsfaser blir klarere adskilt økonomisk. Unge enslige, småbarnsfamilier, enslige pensjonister og pensjonistek-tepar danner nå vanligvis egne husholdninger. De er i høyere grad enn før overlatt til seg selv med sine økonomiske behov og tilpasningsmuligheter til det økonomiske system.

Større ustabilitet i ekteskapsrelasjoner bidrar antakelig også til større usikkerhet og til større variasjon i levestandard over livsløpet. Selv i husholdninger med to heltidsyrkesaktive vil oppsplitting føre til redusert levestandard.

Økt sysselsetting blant gifte kvinner har betydning en økning i andelen husholdninger med to eller flere inntektstakere, slik at disse er i klart flertall blant parhusholdninger. Den sterke økningen i andelen flerinntektshusholdninger har uten tvil påvirket økonomien til eninntektshusholdninger, både enpersonhusholdninger og flerpersonhusholdninger med bare en inntekt. Særlig klart ser en det på boligmarkedet. Etterspørselen etter bolig fra flerinntektshusholdninger med god økonomi har antakelig bidratt til et prisnivå på boligmarkedet som er svært høyt for eninntektshusholdninger.

En må også regne med at forbruksmønsteret til flerinntektshusholdningene setter standarder i høyere grad nå enn før. Vurderingene av egen levestandard er i ganske høy grad avhengig av referansegrupper. Utviklingen i leve-

standard for de viktigste referansegrupper for en gruppe av husholdninger vil også virke motiverende for de økonomiske tilpasninger husholdningene gjør. Hva betyr f.eks. den høye levestandarden for yngre par uten barn for f.eks. småbarnsfamilienes vurdering av sin levestandard? Og hva betyr vurderingene av de to husholdningstypers økonomi for motivasjonen hos yngre par uten barn til å bli småbarnsfamilier?

Resultater

1. Barnefamiliene, medregnet enslige forsørgere, hadde en svakere økning i levestandard i 1970-årene enn andre typer husholdninger. Gjennomsnittlig disponibel likningsinntekt pr. forbruksenhet økte med 18 prosent for barnefamiliene under ett, 8 prosent for enslige forsørgere og 20 prosent for andre barnefamilier, sammenliknet med en økning på 30 prosent for husholdninger ellers. Økningen i gjeldsrenter må også ses i sammenheng med en klar forbedring i boligstandard.

Økningen i sysselsetting blant gifte kvinner i løpet av 1970-årene førte ikke til en sterkere inntektsutvikling for barnefamiliene enn for andre typer husholdninger, snarere tvert imot. På grunnlag av tilgjengelige resultater er det da også lite som tyder på at barnefamilienes arbeidsinnsats og arbeidsinntekt har endret seg vesentlig i forhold til andre husholdninger. Det er derimot mye som tyder på at den sterke økning i gjeldsrenter i løpet av 1970-årene, særlig for barnefamiliene, har bidratt til den svakere utvikling i disponibel inntekt for barnefamiliene. Gjeldsrenter går til fradrag i disponibel likningsinntekt. I faste priser ble fradraget av gjeldsrenter fordoblet i løpet av 1970-årene, for par med barn ble det tredoblet. Barnefamiliene hadde i 1979 mer enn dobbelt så store fradrag av gjeldsrenter som husholdninger ellers. Økningen i gjeldsrenter må også ses i sammenheng med en klar forbedring i boligstandard.

2. Ved en sammenlikning av husholdningenes levestandard i 1982 kan en skille mellom tre grupper av husholdninger. Lavest levestandard hadde enslige forsørgere, pensjonister, småbarnsfamilier og Andre husholdninger med barn. Inntekten etter skatt regnet pr. forbruksenhet varierte mellom 46 000 kroner og vel 51 000 kroner. Middels levestandard

hadde barnefamilier med yngste barn 7-19 år, enslige i yrkesaktiv alder og Andre husholdninger uten barn, der inntekten pr. forbruksenhet ligger mellom ca. 58 000 kroner og 63 000 kroner. Høyest levestandard hadde yngre par og middelaldrende par uten barn, med inntekt pr. forbruksenhet henholdsvis 81 000 kroner og 70 000 kroner.

Det knytter seg usikkerhet til de forbruksenhetsvekter som inngår i beregningen av inntekt pr. forbruksenhet. Likevel vil endringer av vektene innen rimelige grenser neppe påvirke hovedtrekkene i bildet med de tre levestandardsgrupper. Størst usikkerhet knytter det seg til den forsørgelsesbyrde som barn i ulike aldre representerer. Konklusjonen etter gjennomgangen av en rekke usikkerhetsmomenter er at småbarnsfamiliene har lavere levestandard enn husholdninger med bare større barn. For både småbarnsfamilier og husholdninger med bare større barn betyr ett barn ekstra at inntekten pr. forbruksenhet reduseres med om lag 5 000 kroner. Dette er antakelig et maksimumstall.

3. Økt sysselsetting blant kvinner har ført til at flerinntektshusholdninger nå er i flertall blant parhusholdningene. Hindringene for yrkesaktivitet blant kvinner er størst i barnefamiliene, særlig i småbarnsfamiliene. Det er naturlig å stille spørsmålet om den lavere levestandard i barnefamiliene skyldes mindre innsats på arbeidsmarkedet. Andelen husholdninger med flere hovedinntektstakere (dvs. bruttoinntekt 40 000 kroner eller mer) var minst, vel 1/3, i småbarnsfamiliene, mot nesten 3/4 blant yngre par uten barn. Blant husholdninger med bare større barn hadde om lag 2/3 flere hovedinntektstakere.

Den ukentlige arbeidstid for ekteparet/samboerne i småbarnsfamilier er imidlertid ikke vesentlig mindre enn i husholdninger med bare større barn og i husholdninger bestående av yngre par uten barn. Samlet ukentlig arbeidstid for paret i disse tre typer husholdninger var henholdsvis 60, 62 og 66 timer. Den kortere arbeidstid for kvinner i småbarnsfamilier kompenseres til dels av lengre arbeidstid for menn i disse familier. Forskjellen i arbeidsinnsats kan forklare forskjellen i arbeidsinntekt mellom yngre par uten barn og småbarnsfamilier, men ikke mellom småbarnsfamilier og

husholdninger med bare større barn.

4. Ulikheten i levestandard innen de enkelte typer av husholdninger er størst blant enslige i yrkesaktiv alder og blant yngre par uten barn. Ulikheten er liten blant pensjonisthusholdninger og blant småbarnsfamilier. Dette i kombinasjon med at pensjonist- og småbarnsfamilier i gjennomsnitt har lav levestandard betyr at flertallet av disse husholdningene har en levestandard som er under gjennomsnittet for alle. I disse to typer av husholdninger har selv den fjerdedel av husholdningene med nest høyest inntekt pr. forbruksenhet et gjennomsnitt for denne inntekten som lå 10-15 prosent under gjennomsnittet for alle husholdninger.

5. De forskjeller i levestandard mellom ulike typer husholdninger som blir skapt gjennom aktivitet på arbeidsmarkedet blir redusert mer av overføringene enn av skattesystemet. For husholdningstyper som yngre par uten barn og barnefamilier virker skattesystemet i liten grad utjavnende på fordelingen av levestandard innen disse husholdningstyper. For disse husholdningstyper varierer utliknet skatt i prosent av bruttoinntekten lite med inntekt pr. forbruksenhet.

For de fleste typer husholdninger skapes ulikheten i levestandard innen gruppen av husholdninger gjennom arbeidsmarkedet, både på grunn av forskjeller i arbeidstid og forskjeller i (time)lønn. Vurdert på grunnlag av andelen husholdninger med flere hovedinntektstakere synes det klart at forskjeller i innsats på arbeidsmarkedet er av betydning for inntektsfordelingen for småbarnsfamilier og middelaldrende par uten barn.

De opplysninger en har om ukentlig arbeidstid tyder på at forskjell i arbeidstid har størst betydning for inntektsfordelingen blant småbarnsfamiliene. Det er en god del usikkerhet knyttet til en slik konklusjon på grunn av mangelfulle opplysninger.

Diskusjon

1. Hva har økt sysselsetting blant gifte kvinner og utviklingen mot en stadig større andel husholdninger med flere inntektstakere betydd for fordelingen av levestandard i befolkningen? Thurow hevder at den økte sysselsetting

blant kvinner er en viktig årsak til økt ulikhet i inntektsfordelingen i USA (Thurow, 1987). Han nevner tre årsaker: 1) kvinner har lavere lønn enn menn, 2) andelen husholdninger med kvinnelig hovedinntektstaker har økt og 3) andelen husholdninger med to heltidsarbeidende har økt, noe som har ført til at husholdninger uten har sakkert mer og mer akterut økonomisk.

De opplysninger vi har presentert for utviklingen i 1970-årene tyder ikke på at økt sysselsetting blant kvinner har ført til økte forskjeller i inntekt. I løpet av 1970-årene skjedde det lite med ulikheten i fordelingen av inntekt for alle husholdninger (Andersen og Aaberge, 1983). 'Enpersonhusholdningene sakkert ikke akterut i inntektsutviklingen. Barnefamiliene og særlig enslige forsørgere sakkert imidlertid akterut. For barnefamiliene utenom enslige forsørgere synes dette først og fremst å skyldes en særlig sterk økning i gjeld og dermed i rentefradrag for disse husholdningene. Vi mangler imidlertid opplysninger om inntektsutviklingen spesielt for småbarnsfamilier der hindringene for økt yrkesaktivitet blant kvinner må antas å være størst.

Det var karakteristisk for 1970-årene at tallet på sysselsatte økte raskere enn mengden arbeid som ble utført (Ellingsæter, 1989). De opplysninger vi har presentert tyder ikke på vesentlige endringer i samlet arbeidstid for husholdningene i 1970-årene. I første halvdel av 1980-årene var det bedre samsvar mellom vekst i sysselsetting og vekst i timeverk. Inntektsfordelingene for gifte menn og for gifte kvinner viser at det er en klar tendens til at menn og kvinner med høye inntekter er gift med hverandre (Andersen og Aaberge, 1983). Dersom spredningen av yrkesaktivitet i 1970-årene på flere personer nå er dempet eller avløst av konsentrasjon er det grunn til å følge utviklingen i inntektsforskjeller mellom husholdningene.

2. Utviklingen i husholdningsstrukturen har antakelig en ganske sterk sammenheng med den økonomiske utvikling for private husholdninger og ikke minst utviklingen i fordelingen av levestandard mellom de ulike typer husholdninger.

Økningen i antall enpersonhusholdninger og

nedgangen i antallet flerfamiliehusholdninger må i betydelig grad ses som et resultat av at veksten i arbeidsmarkedet, særlig for kvinner, og forbedringer i overføringene har gjort det lettere for enslige å forsørge seg selv. Utviklingen mot flere enpersonhusholdninger vil muligens bli dempet noe av den sterke økning i boligpriser og tilstramningen av arbeidsmarkedet for unge.

Sammenhengen mellom utviklingen i fruktbarhet og utviklingen i husholdningenes levestandard er ikke avklart. Vi har sett at spesielt småbarnsfamiliene og enslige forsørgere har forholdsvis lav levestandard. Barnefamiliene, og særlig enslige forsørgere hadde på 1970-tallet en svakere vekst i disponibel inntekt enn andre typer husholdninger. Oppenheimer har pekt på betydningen av referansegrupper for husholdningers økonomiske disposisjoner (Oppenheimer, 1982). Yngre par uten barn, som er en naturlig referansegruppe for småbarnsfamiliene, hadde en levestandard som var bortimot dobbelt så høy som småbarnsfamilienes. I den grad familieøkonomiske vurderinger spiller en rolle for familiers beslutninger om barnefødsler virker det rasjonelt:

- a. å utsette første fødsel for å legge et økonomisk grunnlag for barnefamiliesituasjonen
- b. å redusere antallet barnefødsler og ha kort mellomrom mellom fødslene slik at konsekvensene for yrkesaktivitet og levestandard skal bli av så kort varighet som mulig.

Vi har sett at arbeidsinnsatsen på arbeidsmarkedet ikke er særlig mye mindre i småbarnsfamiliene enn f.eks. blant yngre par uten barn. Tar en hensyn til omsorgsarbeid og husarbeid blir arbeidsinnsatsen klart større. Antakelig er det derfor lite spillerom for å øke den totale arbeidsinnsatsen i småbarnsfamiliene vesentlig.

3. Barnefamilienes levestandard kan en påvirke gjennom ulike familiepolitiske tiltak. Vi skal antyde størrelsesordenen i forbindelse med tre typer tiltak, nemlig direkte overføringer i form av barnetrygd, boligpolitiske tiltak for å påvirke boutgiftene og arbeidsmarkedstiltak for å påvirke omfanget av yrkesaktivitet i barnefamiliene.

Tenker en seg at barnefamilienes inntekt pr. forbruksenhet økes til det som er gjennomsnittet for alle husholdninger, 59 000 kroner (1982), gjennom økt barnetrygd måtte barnetrygden for småbarnsfamiliene økes fra 7 200 kroner til 29 600 kroner og for husholdninger med bare større barn fra 5 500 kroner til 8 100 kroner. Dette ville betydd en økning i utgifterne til barnetrygd i 1982 fra om lag 4 til vel 10 milliarder kroner (økt barnetrygd til enslige forsørgere er da ikke regnet med).

For småbarnsfamiliene er det ikke mulig alene gjennom en reduksjon i boutgiftene å heve "levestandarden" til gjennomsnittet for alle husholdninger. En reduksjon i boutgiftene for småbarnsfamiliene til gjennomsnittet for alle husholdninger ville øke "levestandarden" med om lag 3 000 kr. Likevel er det klart at økte boligpriser og økt rente er av vesentlig betydning for levestandarden til småbarnsfamiliene som stort sett fortsatt befinner seg i etableringsfasen.

Dersom småbarnsfamiliene skal oppnå gjennomsnittlig inntekt pr. forbruksenhet gjennom økt arbeidsinnsats betyr det at den gjennomsnittlige inntekt av lønnsarbeid og næringsvirksomhet må økes fra 161 400 kr til 191 000 kr. (Vi har da antatt at utliknet skatt i prosent av bruttoinntekt er konstant). Antar en uendrete lønnsatser betyr det at den samlede ukentlige arbeidstid for paret må øke fra 60 timer til 71 timer. Dersom denne økningen skal skje utelukkende gjennom en økning i kvinners arbeidstid vil det betyr at denne i gjennomsnitt må øke med 75 prosent.

Om det er mulig å få til en slik økning gjennom økt tilbud av barnehageplasser er vanskelig å si uten å gå inn i modellberegninger. I husholdningens vurderinger vil inngå både skatt på den økte inntekten og utgifter til barnetilsyn m.v. Naturligvis vil tilbudene på arbeidsmarkedet også være vesentlig.

Beregningene her er foretatt bare for å vise størrelsesordenen av noen mulige familiepolitiske tiltak. For småbarnsfamiliene er det grunn til å anta at kostnadene for barn i gjennomsnitt er noe mindre enn det en forbruksvekt på 0.5 innebærer. De tall som er beregnet her kan en derfor betrakte som maksimumstall.

Vedlegg A

1. Husholdningens disponible likningsinntekt

Denne er lik summen av disponibel likningsinntekt for alle inntektstakere i husholdningen. Disponibel likningsinntekt er definert som summen av inntektspostene nedenfor minus summen av fradragpostene nedenfor pluss korreksjoner på inntektsregnskapet.

Inntektsposter

Kontant- og naturallønn

Nettonæringsinntekt

Nettoinntekt av prosentliknet bolig og fritidshus

Gevinst ved salg av tomter mv.

Renteinntekt

Aksjeutbytte

Skattepliktige ytelser fra folketrygden, tjenestepensjon, livrenter, kår mv.

Barnetrygd og forsørgerfradrag

Bostøtte fra Husbanken

Stipendier fra Statens lånekasse for utdanning

Andre inntekter

Fradragposter

Gjeldsrenter

Del av underskott i borettslag

Pensjonstilskott mv.

Pliktig underholdningsbidrag og kårytelser

Direkte skatter og medlemsavgift til folketrygden

Andre fradrag

Spesielle korreksjoner

2. Antall forbruksenheter i husholdningen

Beregningen av antall forbruksenheter i befolkningen følger OECD's anbefalinger fra 1982 (The OECD List of Social Indicators), der første person i husholdningen over 15 år får vekten 1.0, øvrige voksne i husholdningen får vekten 0.7, mens personer under 16 år får vekten 0.5.

Vedlegg B

Tabell B.1. Bruttoinntekt, inntekt etter skatt pr. forbruksenhet, boutgift og utgift til barnepass i ulike typer husholdninger. 1986

	Brutto- inntekt	Inntekt etter skatt	Inntekt etter skatt pr. forbruks- enhet	Boutgift	Utgift til barne- tilsyn	Gjennom- snittlig hushold- nings- størrelse	Gjennom- snittlig antall forbruks- enheter
Kroner							
Alle	215 600	173 900	89 000	24 000	1 209	2,57	1,98
Enslige, 16-44 år	132 700	101 800	101 800	24 300	0	1,00	1,00
Par, 16-44 år, uten barn	263 500	201 500	108 300	29 400	0	2,23	1,85
Enslige forsørgere . .	139 500	133 200	68 900	34 900	2 276	2,72	1,96
Par med barn							
Yngste barn 0-6 år .	246 900	210 000	79 400	42 800	6 536	3,98	2,69
Yngste barn 7-19 år	319 200	258 700	90 400	32 000	181	4,04	2,88
Par uten barn, 0-19 år							
45-66 år	264 800	197 000	104 900	14 400	0	2,26	1,88
67-79 år	157 000	131 900	74 500	5 300	0	2,07	1,75
Enslige, 45-66 år	124 600	95 800	95 800	13 900	0	1,00	1,00
Enslige, 67-79 år	70 800	65 300	65 300	7 200	0	1,00	1,00
Andre husholdninger							
Uten barn	222 700	174 600	88 900	8 400	0	2,39	1,97
Med barn	287 700	242 800	81 100	27 200	2 444	4,26	3,02

Tabell B.2. Inntekter og utgifter for enkelte typer av husholdninger med ulikt antall inntektstakere med minst kr. 52 000 i bruttoinntekt. 1986. Kroner

	Bruttoinntekt	Inntekt etter skatt	Inntekt etter skatt pr. forbruksenhet
Par, 16-44 år, uten barn			
1 inntektstaker	151 100	128 100	75 500
2 eller flere inntektstakere	305 300	231 500	122 100
Par, med barn, yngste barn 0-6 år			
1 inntektstaker	204 900	183 800	67 600
2 eller flere inntektstakere	290 200	239 300	92 400
Par, med barn, yngste barn 7-19 år			
1 inntektstaker	233 700	208 400	75 200
2 eller flere inntektstakere	344 900	274 200	95 100
Par, 45-66 år, uten barn			
1 inntektstaker	188 300	150 800	86 600
2 eller flere inntektstakere	315 500	231 000	118 900
Andre husholdninger uten barn			
1 inntektstaker	151 200	139 200	73 600
2 eller flere inntektstakere	270 700	206 200	102 700
Andre husholdninger med barn			
1 inntektstaker	193 200	184 100	68 500
2 eller flere inntektstakere	337 400	277 900	89 100

Tabell B.3. Bruttoinntekt, inntekt etter skatt, inntekt etter skatt pr.forbruksenhet og enkelte utgifter i ulike inntektsgrupper innen bestemte typer husholdninger. 1986

	Brutto- inntekt	Inntekt etter skatt	Inntekt etter skatt pr. forbruks- enhet	Boutgift	Utgift til barnetilsyn
	Kroner				
Alle	215 600	173 900	89 000	24 000	1 200
Enslige, 16-66 år	129 300	99 200	99 200	20 000	0
1. kvartil	42 700	39 500	39 500	13 400	0
2. kvartil	105 700	80 900	80 900	15 500	0
3. kvartil	147 100	107 400	107 400	18 900	0
4. kvartil	221 500	168 700	168 700	32 000	0
Par, 16-44 år, uten barn	263 500	201 500	108 300	29 400	0
1. kvartil	123 400	98 400	59 500	22 000	0
2. kvartil	215 900	166 300	99 100	28 200	0
3. kvartil	268 700	199 500	118 900	28 400	0
4. kvartil	364 000	272 400	160 200	58 300	0
Par med barn, yngste barn 0-6 år .	246 900	210 000	79 400	42 800	6 500
1. kvartil	152 100	140 900	48 800	29 500	2 500
2. kvartil	214 400	182 900	66 500	37 300	5 300
3. kvartil	261 100	213 400	82 000	43 800	8 100
4. kvartil	360 200	302 900	120 400	60 300	10 300
Par med barn, yngste barn 7-19 år	319 200	258 700	90 400	32 000	200
1. kvartil	210 100	176 500	59 200	19 800	100
2. kvartil	281 300	224 600	77 600	29 200	100
3. kvartil	344 000	266 900	93 200	35 300	300
4. kvartil	441 200	366 700	131 700	44 500	300
Par, 45-66 år, uten barn	264 800	197 000	104 900	14 400	0
1. kvartil	125 800	106 900	62 900	6 000	0
2. kvartil	193 300	149 000	87 600	9 300	0
3. kvartil	262 900	187 900	110 500	16 500	0
4. kvartil	387 300	267 400	157 300	20 500	0
Enslige og par uten barn, 67-79 år	111 800	96 900	69 600	6 300	0
1. kvartil	55 400	54 400	44 800	6 500	0
2. kvartil	73 100	70 500	54 800	5 800	0
3. kvartil	106 300	95 000	68 100	6 200	0
4. kvartil	187 900	146 700	106 200	7 100	0

Litteraturliste

Andersen, Arne S. og Aaberge, Rolf (1983): Analyse av ulikhet i fordelinger av levekår. Rapporter 83/21. Statistisk sentralbyrå

Assarson, Bengt (1986): Barnfamiljernas ekonomi. Ekonomisk debatt 1/86

Bojer, Hilde (1977): The effect on consumption of household size and composition. Artikler fra Statistisk sentralbyrå nr. 101

Ellingsæter, Anne Lise (1989): Normalisering av deltidsarbeidet. Sosiale og økonomiske studier nr. 71. Statistisk sentralbyrå

Herigstad, Helge (1979): Forbrukseiningar. Rapporter 79/16. Statistisk sentralbyrå

Herigstad, Helge (1986): Inntekt og offentlege ytingar. Rapporter 86/2. Statistisk sentralbyrå

Kincade, Valerie Oppenheimer (1982): Work and the Family. A Study in Social Demography. N.Y. Academic Press

Ringen, Stein (1991): Households, Standard of Living, and Inequality. International Review of Income and Wealth. Series 37 No 1

Stortingsmelding nr. 50 (1984-85): Om familiepolitikken

Sveriges Offentlige utredningar (1983): "Barn kostar....". Betänkande avgivet av familje-ekonomiska kommittén

Thurow, Lester C.(1987): A Surge in Inequality. Scientific American Vol. 256 No. 5

**Utkommet i serien Rapporter fra Statistisk sentralbyrå
etter 1. januar 1991 (RAPP)**

*Issued in the series Reports from the Central Bureau of Statistics
since 1 January 1991 (REP)*

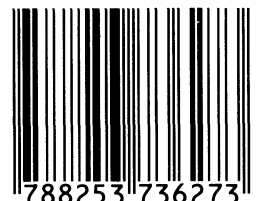
ISSN 0332-8422

Nr. 91/1	Naturressurser og miljø 1990 Energi, luft, fisk, skog, jordbruk, holdninger til miljøproblemer, OECDs miljøtilstandsrapport. Ressursregnskap og analyser. 1991-160s. 90 kr
ISBN 82-537-3024-1	Nr. 91/11	Knut A. Magnussen og Jens Stoltenberg: En disaggregert ettermodell for offentlig transport i MODAG/MSG. 1991-42s. 70 kr
ISBN 82-537-3568-5
- 91/1A	Natural Resources and the Environment 1990. 1991-150s. 100 kr ISBN 82-537-3558-8	- 91/12	Tor Arnt Johnsen: Modell for kraftsektoren. 1991-42s. 70 kr
ISBN 82-537-3573-1
- 91/2	Yngvar Dyvi, Herbert Kristoffersen og Nils Øyvind Mæhle: MODIS V En modell for makroøkonomiske analyser. 1991-218s. 125 kr
ISBN 82-537-3021-7	- 91/13	Torstein Bye og Tor Arnt Johnsen: Effektivisering av kraftmarkedet. 1991-39s. 70 kr ISBN 82-537-3575-8
- 91/3	Peder Næs: Byggekostnadsindeks for boliger Vekter og representantvarer 1990. 1991-70s. 80 kr
ISBN 82-537-3026-8	- 91/14	Skatter og overføringer til private Historisk oversikt over satser mv. Årene 1975-1991. 1991-69s. 80 kr ISBN 82-537-3576-6
- 91/4	Pasientstatistikk 1989. 1991-72s. 80 kr
ISBN 82-537-3047-0	- 91/15	Prisnivå på Svalbard 1990. 1991-75s. 60 kr ISBN 82-537-3556-1
- 91/5	Even Flaatten: Personellstatistikk Helsevesen og sosiale tjenester. 1991-71s. 80 kr ISBN 82-537-3048-9	- 91/16	Knut Moum (red.): Husholdningenes sparing Begrepsavklaring, dataproblemer og analyse. 1991-92s. 80 kr ISBN 82-537-3585-5
- 91/6	Torbjørn Eika og Per Richard Johansen: Virkninger av inntektsreguleringslovene 1988-90. 1991-50s. 80 kr ISBN 82-537-3053-5	- 91/17	Aktuelle skattetall 1991 <i>Current Tax Data</i> . 1991-46s. 70 kr
ISBN 82-537-3596-0
- 91/7	Hans Terje Mysen: Substitusjon mellom olje og elektrisitet i produksjonssektorene i en makromodell. 1991-43s. 80 kr
ISBN 82-537-3054-3	- 91/18	Børge Strand: Personlig inntekt, formue og skatt 1980-1989 Rapport fra registerbasert skattestatistikk. 1992-50s. 60 kr ISBN 82-537-3618-5
- 91/8	Konsumprisindeksen. 1991-82s. 80 kr ISBN 82-537-3072-1	- 92/1	Naturressurser og miljø 1991 Energi, luft, fisk, skog, jordbruk, kommunale avløp, avfall, miljøindikatorer Ressursregnskap og analyser. 1992-154s. 100 kr
ISBN 82-537-3651-7
- 91/9	Totalregnskap for fiske- og fangstnæringen 1985 - 1988. 1991-37s. 70 kr
ISBN 82-537-3559-6	- 92/2	Arne Ljones, Runa Nesbakken, Svein Sandbakken og Asbjørn Aaheim: Energibruk i husholdningene Energiundersøkelsen 1990. 1992-106s. 90 kr ISBN 82-537-3629-0
- 91/10	Per Sevaldson: Tallet på innvandrere og deres etterkommere fram mot år 2050. 1991-74s. 60 kr
ISBN 82-537-3567-7	- 92/3	Knut Moum (red.): Klima, økonomi og tiltak (KLØKT). 1992-97s. 90 kr
ISBN 82-537-3647-9

- Nr. 92/5 Tom Granseth: Hotelløkonomi og overnattinger En analyse av sammenhengen mellom hotellenes lønnsomhet og kapasitetsutnyttning mv. 1992-53s. 90 kr ISBN 82-537-3635-5
- 92/6 Liv Argel: Informasjonen om Folke- og bolig telling 1990 i massemediene. 1992-68s. 90 kr ISBN 82-537-3645-2
- Nr. 92/7 Ådne Cappelen, Tor Skoglund og Erik Storm: Samfunnsøkonomiske virkninger av et EF-tilpasset jordbruk. 1992-51s. 75 kr ISBN 82-537-3650-9
- 92/9 Kommunchelsetjenesten Årsstatistikk for 1990. 1992-56s. 90 kr ISBN 82-537-3653-3
- 92/10 Pasientstatistikk 1990. 1992-73s. 90 kr ISBN 82-537-3654-1

Pris kr 80,00

Publikasjonen utgis i kommisjon hos
Universitetsforlaget, Oslo, og er til salgs hos alle bokhandlere.

ISBN 82-537-3627-4
ISSN 0332-8422